Сідорова І.С.,
Пацкань І.В.,
Штепа Ж.В.

КОЛЕКТИВНЕ МУЗИКУВАННЯ:

хоровий клас та практикум роботи з хором

Навчально-методичний посібник для викладачів та студентів мистецьких спеціальностей вищих педагогічних закладів освіти

Вінниця – 2017

УДК 378.016:784.1(075.8)
К 60

Рекомендовано до друку вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського від 29.06.2017 р. (протокол №21)

Рецензенти: ***Н.Г. Мозгальова,*** доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музикознавства та інструментальної підготовки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;
С.І. Іскра, кандидат мистецтвознавства, завідувач кафедри теорії та методики музичного виховання Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу.

Сідорова І.С., Пацкань І.В., Штепа Ж.В.
К 60 **Колективне музикування: хоровий клас та практикум роботи з хором.** Навчально-методичний посібник для викладачів та студентів мистецьких спеціальностей вищих педагогічних закладів освіти. – Вінниця: ФОП Рогальська Ірина Олександрівна, 2017. – 201 с.

У посібнику висвітлюються основи теоретичної та практичної підготовки до роботи з хоровим колективом. Автори подають великий обсяг навчального музичного матеріалу та навчально-методичні рекомендації у роботі з хором. Даний посібник може бути використаний на заняттях навчальних хорів, хорових практикумах, у класах хорового диригування, для самостійної підготовки студентів.

УДК 378.016:784.1(075.8)

© Сідорова І.С., Пацкань І.В., Штепа Ж.В., 2017

ПЕРЕДМОВА

Хоровий клас та практикум роботи з хором, як види колективного музикування, є одними з важливих профілюючих навчальних дисциплін для студентів музичних спеціальностей у вищому педагогічному навчальному закладі. Це зумовлюється певними вимогами до вчителя музичного мистецтва та його професійно-педагогічною спрямованістю. Учитель має володіти певним багажем начального репертуару, виконавською культурою, диригентською технікою та педагогічною майстерністю у роботі з дитячим хоровим колективом. Такі складові є умовою успішної професійної діяльності майбутнього педагога-музиканта.

Для підготовки вчителя у процесі вивчення та виконання хорових творів важливо не тільки формувати вокально-хорові та художньо-виконавські навички, а й сприяти особистісному розвиткові, здатності до індивідуального своєрідного творчого самовираження, художньому становленню особистості студента.

Досвід, здобутий студентами музичних спеціальностей на хорових заняттях, є корисною практикою вокально-хорової роботи для майбутньої музичної діяльності та для виховання дітей й молоді засобами хорового спілкування в загальноосвітніх закладах (вищих, середніх, дошкільних). Зазначимо, що саме вища музично-педагогічна освіта передбачає процес і результат професійного становлення, художньо-естетичного розвитку творчої особистості учителя музичного мистецтва, його підготовку до музично-педагогічної діяльності, насамперед виконавської (інструментальної, вокальної, диригентсько-хорової) та педагогічної (навчальної, виховної, розвивальної).

У роботі керівників при підборі навчального високохудожнього репертуару часто існує потреба у систематизованому теоретичному та доступному практичному матеріалі для колективного хорового музикування, зокрема для заочної форми навчання студентів. Специфіка даної форми навчання полягає у набутті теоретичних та практичних основ музично-педагогічної підготовки за короткий проміжок часу (аудиторних занять) та великий обсяг часу для самостійного опрацювання. Разом з тим, відома проблема комплектування хорів. Це залежить від груп контингенту студентів, більшість з яких мають жіночий склад. Тому й підбір репертуару вимагає відповідності й доступності.

Посібник складається з трьох розділів. Перший розділ присвячений теоретичним основам підготовки студентів до роботи з хором. Висвітлюються основні передумови формування фахових компетенцій майбутніх учителів музичного мистецтва на заняттях з хорового класу та практикуму роботи з хором, вміщені форми й методи навчання на хорових заняттях, розкриваються питання організації та проведення роботи з хором. У другому розділі подано навчально-методичні рекомендації щодо розспівування хору, наведені приклади вокально-хорових вправ. У третьому розділі посібника міститься необхідний матеріал про загальні вимоги до навчального репертуару як для жіночого складу, так і для мішаного складу хору та відповідні зразки хорових творів для практичної роботи.

Даний посібник автори презентують як необхідну навчально-методичну розробку для активізації та поліпшення навчально-виховного процесу, поглиблення теоретичної підготовки студентів, підвищення якості вокально-хорових навичок та диригентсько-виконавської практики; доцільне та корисне джерело для практичного використання студентами, учителями та викладачами педагогічних та мистецьких навчальних закладів на заняттях хорового класу, хорового диригування, практикумах роботи з хором та для самостійної підготовки студентів.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО РОБОТИ З ХОРОМ

ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У КЛАСІ КОЛЕКТИВНОГО ХОРОВОГО МУЗИКУВАННЯ

Колективне музикування є необхідною діяльністю навчання майбутніх учителів музичного мистецтва. Одними з основних його практичних дисциплін є хоровий клас та практикум роботи з хором. Метою колективного хорового музикування є вироблення навичок у студентів співу в хорі, керування хоровим колективом на основі оволодіння методами роботи з хором, дидактичними принципами і знаннями психофізіологічного процесу, що проходить в організмі людини під час співу; розвиток у студентів музичних здібностей, вокальних та інтонаційних навичок в специфічних умовах хорового строю й ансамблю, емоційності, художнього смаку, почуття колективізму; здобуття студентами навичок диригента-виконавця, розвиток організаторських здібностей, волі, уміння налагодити психологічний і творчий контакти з кожним із учасників хору та з хоровим колективом у цілому.

У класі колективного музикування під час хорового співу та роботи з хором активно формуються необхідні фахові знання, уміння й навички майбутнього учителя-музиканта. Результатом хорових занять є накопичення знань у студентів про систему роботи з хоровим колективом; дидактичні принципи та особливості психофізіологічного процесу, що проходить в організмі людини під час співу; історію розвитку вітчизняного хорового мистецтва та зарубіжного; жанри хорового виконання (академічний хор, народний хор, ансамбль пісні і танцю, оперний хор тощо), їх відмінності; будову голосового апарату, діапазони співацьких голосів, регістри, теситуру, формування хорових партій; типи та види хорів; елементи вокально-хорової техніки; засоби музичної виразності в хоровому виконанні; хоровий стрій та ансамбль; правила інтонування ладів, інтервалів, акордів; методи роботи диригента над хоровою партитурою.

Одночасно у процесі колективного музикування вирішуються важливі завдання професійної підготовки студентів:

1) вироблення у студентів навичок свідомого і професійно-художнього виконання творів, розвиток слухових здібностей, вокально-хорових навичок, необхідних для роботи з хоровим колективом;

2) ознайомлення студентів із системою вокально-хорового навчання;

3) ознайомлення студентів з кращими зразками хорової творчості вітчизняних та зарубіжних композиторів, з українськими народними піснями, хоровою спадщиною композиторів світової класики;

4) організація для студентів випускних курсів практики роботи з хором;

5) виховання у студентів любові до пісенно-хорового мистецтва як одного з найважливіших елементів музичної культури;

6) поступове оволодіння прийомами і методами практичної роботи з хоровим колективом.

Ці завдання взаємозв'язані й взаємозалежні та реалізуються шляхом цілеспрямованої роботи викладацького складу в єдиному навчально-виховному процесі. Останній передбачає комплексне застосування на практикумі роботи з хором набутих знань з хорознавства, теорії та історії музики, методики музичного виховання, необхідних вмінь і навичок з диригування, сольфеджіо, постановки голосу, гри на музичному інструменті тощо.

Накопичення необхідних знань та закріплення спеціальних вмінь і навичок саме у класі колективного хорового музикування (у процесі практичної роботи з хоровим колективом) створюють потужну базу для формування фахових компетенцій майбутніх учителів музичного мистецтва. Серед основних компетенцій можна виокремити:

- вміння орієнтуватись в загальній хоровій звучності, чути всі хорові партії й аналізувати якість звучання хору в цілому;
- вміння налагодити самостійну роботу з хоровим колективом;
- вміння аналізувати хорові твори світової та української класики різних епох, сучасної та народної музики з боку дотримання стильових і жанрових особливостей; давати творчу естетичну оцінку засобами емоційно-образного слова та виразного власного виконання на високому художньому рівні;
- вміння власним голосом виразно передати всі елементи хорової партитури;
- вміння визначити типи та види хорів та різновиди хорових колективів залежно від профілю виконавської діяльності: капела, оперний, ансамбль пісні і танцю, навчальний хор;
- вміння характеризувати діапазони хорових голосів та визначати їхні специфічні особливості;
- вміння вміти володіти технічними прийомами роботи над інтонацією і строєм під час хорового виконавства;
- вміння реалізувати авторський композиторський задум на основі дотримування принципів вокально-хорового ансамблю як фактору професійного рівня інтерпретації, визначити шляхи подолання дикційних та артикуляційних труднощів поетичного тексту;
- вміння організовувати дитячі вокально-хорові колективи на рівні володіння необхідними елементами хорової звучності: чітко урівноваженим ансамблем, точно вивіреним строєм, художніми нюансами та дикцією;
- вміння обґрунтовано визначати особливості адекватних прийомів фразування (агогіка, нюанси, загальні і часткові кульмінації, штрихи, різновиди атаки звуку, артикуляція, редукція у зв'язку з правилами дикції і орфоепії), оволодіти специфічними диригентсько-педагогічними якостями керівника вокального колективу: музиканта, фахівця-хормейстера, учителя та диригента;
- вміння формувати дитячі вокально-хорові колективи відповідно вікового принципу (хор молодших школярів, вокально-хорові колективи середніх класів, "юнацький" склад хору) з відповідною голосовою завантаженістю та репертуарною направленістю різного ступеня складності художніх колективів;

створити педагогічні ситуації, що спонукають учасників хорового співу до різних форм творчої діяльності;

◆ вміння використовувати розмаїття методів педагогічної діагностики індивідуальних особливостей художнього сприйняття, розвитку співацьких здібностей дітей та їх художньо-цінних орієнтацій, встановлювати психологічний контакт, утримувати увагу дитячої аудиторії засобами вільного володіння вокально-хоровими та диригентськими навичками, спрямованими на стимулювання емоційно-почуттєвої сфери слухачів;

◆ вміння створювати атмосферу міжособистісного та діалогового художнього спілкування у процесі музичних занять;

◆ вміння самостійно підготовити аналіз хорового твору.

СПЕЦИФІКА ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ РОБОТИ З ХОРОВИМ КОЛЕКТИВОМ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Складність вокально-хорової підготовки студентів заочної форми навчання музично-педагогічних факультетів полягає, насамперед, у обмеженій кількості годин, що надається для створення хорового колективу та підготовки студентів до складання державного іспиту з хорового диригування та методики роботи з хоровим колективом. Мала кількість годин, з одного боку, вимагає інтенсивної та напруженої роботи керівника-диригента і концертмейстера хору, а з другого – копіткої самостійної роботи кожного студента-хориста при засвоєнні вокально-хорових навичок, що дозволять, у майбутньому, створити повноцінний хоровий колектив, спроможний продемонструвати професійний рівень виконання хорових творів на державному іспиті.

Хор – це складний організм, створити який, а головне – втримати, розвинути, вимагає величезної енергії, знань, умінь усіх зацікавлених людей, а не лише керівника.

Хоровий спів – це органічне поєднання усіх вокально-технічних і музичних засобів, необхідних для розкриття ідейно-художнього змісту твору. І основним інструментом виконання у будь-якому співацькому колективі є голос. Тому, в першу чергу, треба навчити хор і кожного співака, зокрема, володіти голосом, а отже, виховувати правильне звучання, що стане основою вокальної виразності, розкриє темброві та динамічні багатства співу.

Одночасно слід домогтися, щоб кожна хорова партія вміла самостійно вчити будь-яку мелодію. Чисте інтонування – основа хорової техніки. Інтонаційна стійкість та стрій звучання у поєднанні з вокальною майстерністю – це ті головні навички хорового співу, які повинні стати у центрі уваги керівника при створенні художнього колективу.

Дитячий хор – це не професійний дорослий колектив, який сформований із спеціально навчених співаків. У ньому кожен проходить свій шлях формування й розвитку, що потребує індивідуального контролю.

Для кожного керівника в роботі з хоровим колективом постає ціла низка запитань: з чого розпочати роботу?, як формувати вокально-хорові навички й

уміння у студентів?, як виховувати вокальну культуру?, як правильно добирати хоровий репертуар? тощо. Подібних питань у процесі роботи виникає безліч, і на кожне з них треба шукати відповідь.

Вважаючи **співочу поставу** важливою умовою, яка правильно або неправильно організовує діяльність слухового апарату, потрібно розглядати її як складову емоційно-естетичного налаштування. Вона повинна забезпечити не лише початкову готовність до дії, але й працездатність студентів, які співають – як кожного зокрема, так і хору в цілому. Цей настрій повинен задати керівник і підтримувати його протягом усієї репетиції. Якість звучання кожного співака та всього хору може бути критерієм правильності методики роботи керівника у вихованні співочого голосу.

Ми рекомендуємо два варіанти співочої постави: при співі сидячи та співі стоячи.

При **співі стоячи:**

- стояти рівно;
- ноги тримати в першій позиції;
- розправити плечі;
- руки вільно опущені;
- голову тримати рівно (не опускаючи, не піднімаючи);
- дивитись прямо перед собою;
- не затискати нижню щелепу.

Спів стоячи – ідеальна умова для співу.

При **співі сидячи:**

- корпус і голову тримати так само, як при співі стоячи;
- не спиратись на спинки стільців, бо це заважає свободі дихання;
- ноги повинні стояти на підлозі повними стопами;
- руки покладені на коліна.

Вміння **правильно дихати** є чи не найважливішою складовою успіху в навчанні мистецтву співу. Видатні італійські педагоги, які започаткували професійну вокальну школу, наголошували, що школа співу – це школа дихання. І такий висновок вокальних педагогів закономірно має на це підстави:

1) дихання найбільше піддається довільному керуванню співака й контролю керівника;

2) без струменя повітря не може бути мови про будь-який звук, особливо співацький;

3) дихання впливає на фізіологічний розвиток людини – неправильна організація його під час співу негативно впливає не лише на якість звуку, але й на загальний стан здоров'я співака (серцево-судинну систему, легені тощо).

Існують різні типи дихання:

- ключичне або верхньореберне;
- середньореберне;
- нижньореберне;
- діафрагматичне (черевне, абдомінальне) дихання.

Встановлено, що під час співу неможливо диференціювати тип дихання. Мова може йти лише про переважну участь у співацькому диханні тієї чи іншої

частини дихального апарату. У співацькій практиці користуються нижньореберним діафрагматичним диханням. Активну участь у цьому диханні беруть діафрагма, нижні ребра, м'язи черевного пресу, які допомагають утримувати повітря під час співу.

Рекомендуємо порівняти акт дихання від звичайного, який відбувається несвідомо, з організованим співацьким диханням. Акт дихання відбувається несвідомо в такій послідовності:

1) вдих;
2) видих;
3) відпочинок.

Організація співацького дихання полягає в тому, щоб, одержавши запас повітря, утримувати його і потім економно й рівномірно використовувати під час співу. Тому процес дихання проходить по-іншому:

1) вдих;
2) зупинка (фіксація дихання);
3) видих.

На початковому етапі навчання слід поступово привчати співаків користуватись вдихом через ніс і рот одночасно. Тривалість вдиху визначається, як правило, однією долею такту твору, який виконується. Зрозуміло, що при швидкому темпі вдих буде коротким, а при повільному більш тривалим.

Залишок повітря, а також його нестача впливають на якість звуку, чистоту інтонації. В більшості випадків фальшиве, занижене звучання хору є наслідком слабкого дихання, а підвищене – навпаки, напруженого та форсованого.

Зупинка дихання (фіксація) потрібна як підготовка до організованого дихання, рівномірного видиху, на якому будується спів. Робота в хорі над диханням та окремо зі співаками на першому етапі може проводитись без участі голосових складок (без співу) та з участю голосових складок (зі співом). У подальшій роботі над співацьким диханням потрібно застосовувати вправи з участю голосових складок (зі співом), оскільки співацьке дихання розвивається під час співу. Для перевірки дихання та ознайомлення із способами користування диханням можна застосовувати вправи без співу.

Нижче пропонуємо вправи для перевірки дихання без включення голосових складок:

1. Коротко вдихнути повітря, затримати вдих і повільно видихнути.
2. Вдихнути повільно (на 5 лічень), затримати дихання (2-3 лічення) і повільно видихнути повітря (5-7 лічень). Тривалість лічень потрібно поступово збільшувати. Щоб простежити безперервність та плавність видиху, рекомендуємо застосовувати шиплячі приголосні.

У практичній роботі з хором застосовується три види дихання:

1) повне дихання перед початком співу або на паузах;
2) напівдихання, яким користуються між музичними фразами, де немає пауз;
3) ланцюгове дихання, яке можливе лише в хорі.

На останньому потрібно зупинитись докладніше. Суть його полягає в тому, що хористи беруть дихання не одночасно, а по черзі "ланцюжком", підтримуючи без-

перервність звучання. Співаки повинні знати, що при ланцюговому диханні не можна його брати в кінці слова, краще це зробити в середині слова, передихаючи на голосному звуці. Знімати його потрібно майже непомітно, а вступати треба, співаючи тільки голосний звук на піано, поступово зводячи спів до тієї сили звучання, якою співає хор.

Формування навички ланцюгового дихання можна розпочати з вправи на одному тривалому звучанні одного звука, під час якого співаки поновлювали дихання в різний час без поштовхів.

У хорі можуть застосовуватись й інші типи дихання. При виконанні швидких, віртуозних творів, які на глибокому диханні співати неможливо, більш зручним буде дихання коротке, неповне грудне (середньореберне, верхньореберне, нижньореберне) дихання. Рухи довільних грудних м'язів значні. Окрім того, подібний спосіб розширення грудної клітини, активність діафрагми сприяє збільшенню мускулатури трахеї та бронхів.

Рекомендуємо основні правила дихання та опори:

1) на великих паузах можна дихати носом і більш-менш глибоко;

2) під час співу, де немає пауз, дихати ротом;

3) розраховувати дихання так, щоб після закінчення фрази залишився запас повітря;

4) виключати опору після закінчення звука;

5) завжди намагатися відчути опору трохи дужче, ніж силу звука, поступово посилюючи останню до кінця фрази;

6) поновлювати дихання тільки наприкінці фрази (на початковому етапі навчання інколи дозволяється робити короткий вдих і в середині фрази, але ні в якому разі не в середині слова);

7) в хоровому співі при використанні ланцюгового дихання можна набирати повітря посеред слова, передихаючи на голосному звуці.

Окремо зупинимось на питанні роботи резонаторів, які відіграють велику роль у звуковидобуванні.

Звук, що утворюється в гортані, дуже слабкий. Він посилюється, а також забарвлюється, коли потрапляє в порожнини, які називаються *резонаторами*. Верхній резонатор – глотка, порожнина рота і носа, придаткові порожнини – гайморові, лобні пазухи. Нижній – грудний (грудна порожнина, тіло легенів, трахея, бронхи). Сукупність органів голосового апарату, які містяться вище голосових зв'язок, носить назву *надставної труби.* Окрім верхніх резонаторів, тут розміщені й інші важливі рухомі органи: надгортанник, язик, м'яке піднебіння, нижня щелепа, губи. Таким чином, надставна труба виконує дві основні функції – *резонаторну* і *мовно-артикуляційну.*

Ротова порожнина, глотка може дуже легко змінювати форму, об'єм і взаєморозташування. Така їх особливість відкриває можливість поліпшувати певні властивості співацького голосу в бажаному напрямку.

Розширення глотки є значним фактором збільшення сили, компактності й лункості голосу. Її зміна утворює ефект "позіху".

Збільшення об'єму порожнини рота теж має великий вплив на звучність голосу і збагачує його тембр (забарвленість звука). Це досягається розкриттям нижньої щелепи, підняттям м'якого піднебіння і опусканням кореня язика. Ре-

комендуємо для закріплення навичок вивільнення нижньої щелепи застосовувати вправу на округле “а” близько до “о”. У випадках, коли це не дає потрібного ефекту, застосовувати вправи на “о” та “у”. При вмілому використанні голосних звуків у вокальних вправах можна досягти позитивних результатів у формуванні округлого і близького звучання.

Підсумовуючи всі необхідні умови для найкращої функції надставної труби як резонатора в звукоутворенні, можна сказати, що вони зводяться до чотирьох моментів:

1) розширення глотки за рахунок розтягнення її стінок і невеликого зниження гортані;

2) підняття м’якого піднебіння;

3) опускання кореня язика;

4) розкриття рота (опускання нижньої щелепи).

Момент виникнення звуку називається *атакою*. Взяття під час вдиху повітря зупиняється під зімкнутими складками, які від тиску роз’єднуються, випускаючи частину повітря назовні. Тиск під складками зменшується і вони знову змикаються, що викликає підвищення тиску в трахеї та бронхах, – відбувається поповнення новою хвилею повітря, яке розмикає складки. Змикання та розмикання складок розбиває повітря на ряд рівномірних згущень та розріджень, завдяки й чому утворюється звук. Дана схема є спрощеною.

При атаці звука здійснюється не тільки змикання складок, але й швидкий перехід положення гортані від дихального до співацького стану.

Відрізняють три види атаки:

а) м’яка – голосові складки змикаються не щільно;

б) тверда – голосові складки змикаються щільно;

в) придихова – голосові складки змикаються не повністю, пропускаючи повітря, чути сипіння, шипіння.

В роботі з хоровим колективом рекомендується використовувати *м’яку атаку* звука, тому що вона сприяє ненапруженому, м’якому, зібраному та наспівному звучанню. *Тверда атака* використовується лише з метою художнього підкреслення виразності твору, штрихів, при млявому, невиразному звукоутворенні – для активізації голосових складок тощо. При застосуванні твердої атаки звука, форсування його повинно бути виключено.

Придихова атака у вокально-хоровій практиці застосовується менше. Однак, для вивільнення затиснутого звуку з горловим призвуком використовують саме її. Рекомендується перед звуком у вправі створювати коротке придихання у формі приголосної “х”.

Для правильного звукоутворення особливо важливим є спів голосних звуків “а, о, і, є, у, я”. Кожен голосний вимагає певного артикуляційного оформлення, для кожного голосного характерна певна форма рота. Вироблення єдиної манери звучання голосних, їхнього прикриття, зібраного звучання є основою для досягнення однотембрового звукового ансамблю. Якість звучання залежить від форми рота та положення язика.

При вимові голосного “а” губи повинні набувати форми великого овалу, язик лежить рівно, кінчик його торкається нижніх звуків. Голосний звук “о”

вимовляється трохи витягнутими губами овальної форми. При вимові голосного "і" рот злегка відкрито, розтягнуті губи стискаються із зубами, кінчик язика торкається нижніх зубів. Голосний "є" вимовляється розтягнутими губами, язик дещо опуклої форми лежить на нижніх зубах. При вимові голосного "у" губи значно витягуються вперед, язик відсунутий назад, його задня частина високо піднята до м'якого піднебіння.

Для формування навичок правильної вимови голосних та єдиної манери співу використовують вправи, які виконуються у повільному темпі, на опертому диханні, у низхідному русі або на єдиному звуці. При виконанні цих вправ потрібно зберігати єдину манеру співу голосних та відповідну форму рота, характерну для того чи іншого голосного. В процесі роботи потрібно змінювати порядок голосних. Атака звука повинна бути м'якою. В подальшій роботі до голосних додаються приголосні (да-де-ді-до-ду; ді-де-до-да-ду; мі-ме-ма-мо-му; ма-мо-ме-мі-му тощо).

Спів голосних та сполучень приголосних та голосних на одному звуці у вокальній літературі носить назву *концентричного методу,* автором якого є М.І. Глінка. Концентричний метод розкриває дидактичний принцип послідовності та доступності в процесі навчання.

Співацький звук, що виникає в результаті атаки, посилюється резонаторами. Резонатори в свою чергу визначають необхідність використання в процесі співу потрібних *регістрів.* Регістр – частина діапазону, позначена єдністю тембру на основі звукоутворення.

Жіночі голоси складаються з трьох регістрів: нижнього (грудного), мішаного або мікстового (середнього, перехідного) й високого (головного), кожен з яких пов'язаний з активною роботою певного органу співацького апарату. Чоловічі голоси мають тільки два регістри – грудний і фальцет (головний). Що стосується чоловічих голосів, то тут думки розходяться. Висловлюється думка, що чоловічі голоси теж мають три регістри: грудний, мішаний і фальцет.

В роботі над звукоутворенням на початковому етапі буде доцільним спів вправ, які будуються на голосних та сполучень приголосних та голосних в примарній зоні. У подальшій роботі слід переходити до співу мелодій переважно з низхідним напрямком. Такий спів корисний тим, що єдину манеру звукоутворення, застосовану на високих звуках, діти переносять на більш низькі. Якщо використовувати на початковому етапі вправи або пісні з висхідним рухом мелодії, то у недосвідченого співака грудне звучання переноситься на сусідні звуки вгору. Це все призводить до втрати характерного тембрового забарвлення звука, а компактність звучання хору перетворюється на строкатість, з'являється звук, який у хоровій практиці називається "білим". При співі низхідних мелодій механізм грудного звукоутворення включається цілком природно. Щоб забезпечити згладжування регістрів, непомітний перехід від грудного регістру домішаного (міксту) при співі вгору, потрібно так звані перехідні звуки співати неголосно, на опертому диханні методом округлення крайніх звуків, які передують наступному за висотою регістру. Звичайним прийомом для досягнення округлості звука буде наближення голосної "а" до звучання округлого "о", розширення глотки (ефект позіхання).

Звучання хорових партій у різних регістрах залежить від теситурних умов голосів. *Теситура* (італ. tessutura – тканина) – висотне положення звуків мелодії по відношенню до діапазону голосу. Найбільш зручною теситурою для співу є середня. Висока або низька теситура викликає напруження голосового апарату і вважається незручною. Якщо хоровий твір написаний у високій теситурі, учителю-хормейстеру потрібно слідкувати за округлістю звука, уникати його форсування та строкатості. У низькій теситурі – на щільність, виразність, уникаючи відкритого ("білого") звучання.

Добираючи репертуар для хорового колективу студентів заочної форми навчання, керівник враховує кількісний і якісний склад, музичний та вокально-хоровий рівень підготовки співаків, а теситурні умови хорових творів повинні бути зручними для виконання.

Всі вокальні навички засвоюються в процесі музикування, тобто прагнення виразити яскраво та правдиво характер і зміст музики заставляє хормейстера і співаків домагатись необхідної якості вокального звука, а отже, засвоювати технічні основи процесу співу.

Досвід свідчить, що найкраща умова для розвитку в голосі дзвінкості – обмежене використання динамічних відтінків, помірна сила звучання. У співочому голосі будь-якої якості, у процесі занять у хорі, з'являється дзвінкість, хоч і через різні періоди часу: спочатку – чистота, ясність звучання, пізніше – рівність, м'якість, плавність, наспівність. Це залежить від тренувань та досвіду.

Необхідно створити такі умови, які б допомагали розкритись голосу, а не нівелювали його.

Робота над ясністю звучання потребує постійної уваги до чіткої вимови *приголосних* і до правильної вимови *голосних.* Спостереження показують, що *якість дикції* залежить від *міри розвитку співочого дихання, свободи* (вивільнення) голосового апарату під час співу, а також від емоційної настройки, перш за все, керівника, а потім хору.

У подальшому керівнику потрібно слідкувати, щоб музична фраза починалася і закінчувалася одночасно, освоювати дихальні навички, спираючись на виразне виконання фрази.

Дуже важливо, щоб стан співаків в хорі в міру поєднував зібраність та емоційність, активність та свободу.

Досить важливим моментом є вироблення свідомого і критичного ставлення хористів до свого співу Свідоме й активне відношення студентів до музичної роботи в хорі створює атмосферу загальної справи, спільної праці, об'єднує керівника і хористів.

Загальновідомо, що одним із самих розповсюджених недоліків у співаків є нечисте інтонування музичних звуків. Причинами цього є: порушення координації між голосом і слухом («чую, що неправильно інтоную, але нічого не можу вдіяти»), індивідуальні фізіологічні особливості, слабо розвинений звуковисотний слух. На чистоту інтонації також впливає скутість нижньої щелепи. Серед різних відтінків співочого голосу хормейстеру потрібно вміти відрізнити природне звучання від фальшивого, яке призводить до швидкої втомлюваності голосового апарату.

Під час фальшивого звучання не розкривається ні сила голосу, ні діапазон, ні легке й вільне звукоутворення. Хористу недостатньо мати лише сильний співочий голос, а й музичний слух, який дає можливість виконувати твір при повноцінному інтонуванні.

Вирішення завдань, пов'язаних з *настройкою на процес співу,* переважно залежить від вокально-інтонаційного показу хормейстера, в тому числі від того, як він сконцентрує увагу співаків, зробить необхідну паузу перед першим проспіваним звуком, і, звичайно, головне – *як виконає* цей звук. Він повинен бути інтонаційно максимально точним (гострим) і округлим, м'яким, виразним за звучанням. На перших заняттях вирішення завдання здійснити настройку хору стає досить складним в силу строкатості початкової вокально-хорової підготовки студентів.

Ефективними в цьому відношенні можуть бути наступні прийоми:

1. Залучення до співу на початку лише співаків, які вірно інтонують, а потім решту студентів.
2. Систематична настройка виконавців у процесі хорового співу, перш за все, першого звука кожної фрази.
3. Короткі індивідуальні заняття з учнями, які погано інтонують.

Правильна, професійна настройка хору, зокрема, емоційне відношення до співу, відіграють дуже важливу роль у всій вокально-хоровій роботі, оскільки направлені на формування *хорового строю, ансамблю* тощо, без чого неможливий розвиток хорової культури співаків.

Чистота інтонації – це наріжний камінь, на якому базується будова хорового мистецтва. *Інтонування* – вміння точно відтворювати висоту звуків. Правильно інтонувати – одна з найважливіших умов співу.

Стрій – це правильне інтонування інтервалів (горизонтальний стрій) і правильне, точне звучання акорду (вертикальний стрій).

Вірна, точна інтонація залежить від багатьох чинників, в першу чергу від правильних музичних слухових уявлень. Тому хормейстер мусить привчати співаків слухати себе і хористів, критично ставитись до загального звучання хору, оцінювати його.

Перед співом потрібно настроїти співаків в ладотональності даної пісні, проспівати з ними звукоряд, тонічний тризвук. Ладові тяжіння потрібно підкреслювати і в процесі розучування пісень, хорових творів, відповідно трохи підвищуючи або занижуючи звуки.

Неправильний спів, що пов'язаний просто з невивченим текстом слід розрізняти від неправильного інтонування. Коли студент добре вивчив мелодію, але занижує чи підвищує звучання (недостатньо розвинений слух, або з вокальних причин), коли студент невірно співає мелодію, бо ще не вивчив її (цей недолік зникає, як тільки він усвідомить і запам'ятає її). Прикладом може слугувати кількаразове повторення одного і того ж звука (монотонація) на різні голосні з "приблизним" інтонуванням, співом "коло звука". Щоб хорист або хористи, в яких недостатньо розвинений слух, правильно заспівали монотонацію, потрібно звернути увагу на те, що один звук повторюється тричі, що змінюються лише голосні, в не висота звука. Спів одного

й того звука, замінюючи його назвою ноти, якій він відповідає, допоможе правильному інтонуванню.

Правила інтонування, систематизовані П. Чесноковим, відомі усім хормейстерам. П. Чесноков говорить про інтонування *малих інтервалів* з однобічним "звуженням": тобто перший звук малого висхідного інтервалу інтонується стійко, а другий – з деякою тенденцією до зниження; *великих* – з однобічним "розширенням"; *чистих* – стійко; *збільшених* – з двобічним розширенням. Це, в основному, вірно, але при цьому потрібно брати до уваги положення звуків, що утворюють інтервал в ладотональності. Залежно від цього один і той же інтервал треба інтонувати по-різному. Інтервал – **мі - соль** у *Мі мінорі* інтонується так: ***мі*** (тоніка мінору) трохи "підтягується", а **соль** (III ступінь мінору) співається з тенденцією до "зниження", тобто мінорна терція двобічно звужується. Той самий інтервал малої терції в *До мажорі* треба співати так, щоб **мі** (III ступінь мажору) інтонувалась зі значною тенденцією до підвищення, а **соль** (V ступінь мажору) – стійко.

Неправильне інтонування нерідко буває викликане причинами вокального, психологічного чи іншого характеру. Напружений спів веде до зниження висоти звука внаслідок невмілого звукоутворення і використання резонаторів (особливо в зоні змішаного регістру), а також неекономно витраченого дихання. В таких випадках потрібно поліпшити вокальну техніку, працюючи над вправами, окремими фразами в пісні. Пасивне дихання, недостатня робота м'язів-вдихачів, які гальмують скорочення м'язів-видихачів, буває і внаслідок невпевненості, зниження настрою, втоми, високої температури повітря.

Причиною неточного інтонування та строю може бути і незручна тональність, яка викликає напруження. В таких випадках можна змінити тональність на 0,5 - 1 тон вище або нижче.

Основою строю в хорі є **чистий унісон.** Позитивні результати в роботі над чистим унісоном кожної партії дає проспівування музичної фрази або мотиву невеликими групами. Тут вокально-хорова робота повинна здійснюватись за такою структурою:

а) спів фрази або мотиву окремою групою кращих співаків;

б) аналіз і оцінка співу;

в) спів фрази або мотиву іншими групами хористів;

г) аналіз і оцінка співу;

д) об'єднання окремих груп хористів в одну хорову партію;

ж) аналіз і оцінка співу.

Працюючи над строєм у дво-триголоссі (вертикальний стрій), потрібно звертати увагу на загальне звучання партій. Найбільш легкими для інтонування будуть інтервали терції, сексти, квінти. Більш складними є звучання секунд, кварт, септим, збільшених та зменшених інтервалів.

Основні принципи виконання акордів як найбільш розповсюдженої основи гармонічної хорової фактури:

1. Одночасність вступу звуків того чи іншого акорду повинна бути повною, абсолютною;

2. Всі звуки акорду повинні бути цілком однаковими за силою звучання та тембром (є твори, в яких співзвуччя слід спеціально співати, виділяючи або послабляючи певний звук, але застосовувати це можна, коли хор навчиться відтворювати всі звуки інтонаційно урівноважено та разом);

3. Нижній звук акорду, який визначає його гармонічну функціональність, повинен звучати не тільки ясно й повнозвучно, але й значно голосніше при будь-якому динамічному нюансі.

Основою для виховання слуху є мелодія. Вона повинна сприйматись в цілому, мають бути зрозумілими літературний і музичний зміст. Далі твір розглядається з точки зору інтервальної побудови і ритмічного малюнку. Добре виконане завдання необхідно оцінити, повторити, закріпити. Дуже корисно прослуховувати записи творів, які вивчають співаки у виконанні інших хорових колективів, а також вокалістів-професіоналів; записувати їхній спів на відео, прослуховувати запис разом. Таким чином співакам надається можливість критично оцінювати, аналізувати власний спів.

З розвитком співацького дихання і правильного звукоутворення необхідно разом працювати над розвитком артикуляційного апарату і чіткої, виразної дикції.

Дикція – це чітке, виразне вимовляння слів, складів та окремих звуків. Так, наприклад, застосування того чи іншого голосного звука допомагає не тільки виробленню певної вокальної навички, але й розвитку артикуляційного апарату і чіткої дикції. Наприклад, на голосних *"а "* та *"я "* виховують вірну співацьку позицію гортані та звільнення нижньої щелепи; *"о"* та *"йо"* служать закріпленню округлого звучання, *"у"* та *"ю"* викликають активну та разом із тим пластичну дію губ, роблять звук концентрованим, зібраним, прикритим; "Г' – привчає дітей до користування верхніх резонаторів, спрямовує звук вперед. Корисно проводити вправи на склади, утворені однією голосною та однією приголосною. Найзручнішими для співу є приголосні *"л", "м", "д", "н"*. Приголосні *"м", "н"* в складах *"мі-ме-ма-мо-му"* і *"ні-не-на-но-ну"* сприяють кращому резонуванню, виробленню високої співацької позиції, а приголосний *"м"* активізує роботу губ.

Приголосний *"л"* активізує кінчик язика, а в поєднанні з голосними допомагає досягти легкого, світлого звучання. Вправи з використанням складів *"да", "дай"* активізують нижню щелепу. Приголосний *"р"* завжди вимагає чіткої, підкресленої вимови.

Окрім окремих вправ, велику користь для розвитку артикуляційного апарату приносять скоромовки. Їх як вправу повторюють 3-5 разів. Темп скоромовки потрібно поступово прискорювати.

Щоб домогтися чіткої вимови тексту, треба навчити виконавців співати ненаголошені голосні, чітко і коротко вимовляти приголосні, особливо в закритих складах, де приголосна приєднується до наступного складу, і в словах, що закінчуються на приголосну.

Працюючи над виразною та чіткою дикцією керівнику потрібно пам'ятати:

1) тривалість звука при співі визначається тільки голосними, що тягнуться; приголосні вимовляються коротко та чітко;

2) запорука успіху – правильна, природна вимова слів при вірних наголосах та акцентах.

Як відомо, культура звука залежить також від різних форм звуковедення (інтонаційних сполучень, співацьких звуків, злиття їх у фрази, речення, періоди тощо). Однією з них є *legato* (іт. – зв'язано, злито). Легато – це плавний, рівний перехід від звука до звука, виразне, пластичне відтворення музичних структур. Працювати в хорі над легато спочатку потрібно в помірному темпі, без великої звукової насиченості, з елементами співу із закритим ротом або на голосні. При цьому звук повинен литися легко, плавно, безперервно, без вібраційних поштовхів. Труднощі виникають під час співу з текстом. Приголосні "б", "в", "к", "д", "т" переривають дію вокальної лінії. Хормейстер повинен пильнувати, особливо в низхідних рухах мелодії, щоб не було нерівності, нечіткості окремих звуків. Правильне звуковедення досягається шляхом подовження голосних та швидкої вимови приголосних, що справляє враження невпинного звукового плину. Легато – найскладніший вид звуковедення і потребує повсякденної праці.

Іншою формою звуковедення є *staccato* (іт. – уривчасто, відокремлено). Під час співу стаккато приголосні вимовляються дуже коротко, гостро та відносяться до наступного складу, за винятком випадку, коли вони стоять у кінці слова. Спів стаккато активізує артикуляційний апарат, розвиває дихання, дисциплінує інтонацію. Неправильний спів стаккато провокує затислий звук та фальшиве інтонування мелодії.

Спів staccato краще застосовувати після засвоєння non legato та legato. *Non legato* (іт. – не зв'язно, не злито) є також музичним штрихом, як і staccato, протилежним legato. Non legato характеризується розмежованістю кожного звука мелодії при збереженні її безперервності. Працюючи над *non legato* у хорі потрібно слідкувати, щоб підкреслення звуків не переходили у навмисні акценти.

Навчаючи студентів співати плавно, зв'язно, наспівно, керівник повинен знати, чим саме досягається legato. Це:

1) доспівування звука до кінця;

2) коротка, швидка вимова приголосних у закритих складах, приєднання приголосної, що закриває склад, до наступного складу;

3) обережна вимова ненаголошених складів, особливо в тих випадках, коли ненаголошений склад припадає на більш високий звук;

4) голосні звуки мають утворювати єдину лінію (позицію), "пробивати" приголосні. Всі ці правила повинні діяти тільки при співі "на диханні", "на опорі".

Оволодіваючи співом на staccato, корисно опрацьовувати текст пісні, декламуючи його. Потім приступати до співу у більш стриманому темпі, поступово прискорюючи його. Такі ж самі правила стосуються співу на non legato.

Формуванню навичок співу на legato, non legato, staccato допомагає диригентський жест керівника. Для того, щоб студент краще відчув різницю між співом на legato, non legato та staccato потрібно використовувати вправи зі співом однієї мелодії на різні форми звуковедення.

Важливе значення у вокально-хоровій роботі відіграє створення хорового ансамблю. *Ансамбль* (фр. ensemble – разом) хору – це художня єдність,

повна узгодженість усіх компонентів хорового звучання щодо сили (динамічний ансамбль), ритму (ритмічний ансамбль), темпу (темповий ансамбль), тембру (тембровий ансамбль).

Не можна говорити про хоровий ансамбль, якщо не всі співаки починають і закінчують спів разом, якщо їх голоси не зливаються, утворюючи єдине звучання хору. Ансамбль дуже тісно пов'язаний з правильним строєм хору. Динамічний ансамбль може бути унісонним, коли всі хористи співають одну і ту ж мелодію.

Ансамбль однієї партії хору є унісонним або частковим. Якщо одна партія поділяється на декілька голосів (на перші і другі), то цей ансамбль теж буде частковим, оскільки він утворюється всередині однієї партії.

Ансамбль сопрано і альтів у дво- або триголосному однорідному жіночому хорі буде загальним. Якщо мова йде про мішаний хор, де сопрано і альти є тільки частиною хору, то ансамбль цих партій утворює так званий половинний ансамбль. Злагодженість всього твору утворить загальний ансамбль. Цей процес потребує розвиненої слухової уваги, навичок володіння голосом. Керівник повинен весь час мобілізувати слухову увагу співаків і увагу до руки диригента, який жестом регулює силу і злагодженість звучання хору. Всі ці навички повинні прищеплюватись спочатку на більш легких піснях та вправах, а потім на складніших.

Унісонний ансамбль – це повне злиття голосів за висотою, динамікою, темпом, метро-ритмом при єдиних вокальних і дикційних засобах. Унісонний та інші види ансамблю легше досягти на піснях і вправах, побудованих на середній, зручній для співу теситурі, що виконується в помірному темпі. Унісонний ансамбль вимагає вільного, ненапруженого звукоутворення єдиної (спільної для всіх) атаки звука та манери формування голосних, а в зв'язку з цим – однакової форми роботи при співі голосних. Велике значення має розміщення співаків хору, які пристосовують силу голосу один до одного.

Слід відрізняти природний ансамбль від штучного. *Природний ансамбль* утворюється при однакових теситурах, рівномірному використанні регістрів та природних нюансів відповідно до теситури, в якій співає хор. Відомо, що для різних ділянок співочого голосу існують цілком природні нюанси: для низьких звуків сопрано природний нюанс – p *(piano* або *pp (pianissimo);* для середньої ділянки – природною буде сила – *mf (mezzo forte),* для верхньої – *(forte),* голосне звучання.

Більш складним є *штучний ансамбль.* Використання *piano* на високих звуках даного голосу вимагає від хору значно більшої майстерності. Такий неприродний нюанс буде штучним, а тому і ансамбль, досягнутий в таких умовах зветься штучним.

Слід розрізняти види ансамблю залежно від фактури пісні чи вправи. Так гармонічна фактура пісні вимагає повної рівноваги, злитності голосів. Фактура з елементами поліфонії (або поліфонічна) вимагає тимчасового виділення того чи іншого голосу, який веде головну тему.

При співі соліста (групи солістів) з хором, який підтримує, супроводить мелодію, потрібно зберегти ансамбль. Для цього потрібно, щоб хор співав трохи голосніше, ніж соліст, і навпаки.

З метою вироблення ансамблю хорової партії і всього хору, потрібно навчити хористів:

1. Прислухатись до інших хорових партій, щоб силою звука урівноважитись в загальній хоровій звучності (загальний ансамбль).
2. Вслухатися в мелодію своєї партії, щоб силою звуку і тембром зливатися з нею (частковий ансамбль).
3. Стежити за диригентськими рухами, розуміти і бездоганно виконувати їх. Це сприяє виробленню ансамблю хорової партії і хору в цілому.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ РОБОТИ З ХОРОМ

Вирішення завдань курсу з колективного музикування передбачає й такий важливий компонент учбового процесу як відбір ефективних форм і методів навчання. У практичній роботі з хором завдання мають бути спрямовані на взаємодію навчальних, виховних та розвиваючих функцій. Зокрема навчальна функція: поєднує вивчення та виконання повноцінних у художньому відношенні хорових творів; забезпечує розвиток вокально-хорових, диригентських та художньо-виконавських навичок; сприяє засвоєнню методичних прийомів практичної роботи з хором. Для досягнення мети у вирішенні навчальних завдань керівник повинен спланувати навчально-методичну та організаційну роботу, враховуючи зміст роботи, кількість годин, види занять, а також можливості аудиторії та індивідуальні завдання для самостійного опрацювання навчального матеріалу.

Виховна функція тісно взаємопов'язана із навчальною і передбачає створення належних умов для організації самостійної роботи студентів та формування у них педагогічної культури, почуття впевненості й відповідальності, навичок спілкування та взаємодії з вихованцями на засадах діалогічного підходу. Важливим критерієм у цьому напрямку є підбір високохудожнього репертуару, виконання якого позитивно впливатиме на розвиток естетичного смаку, високих моральних почуттів, патріотизму тощо. Для цього керівнику хору потрібно неодноразово вказувати на поетичність художнього змісту, виразність музичної мови, палітру різнохарактерної хорової музики та сприяти глибокому їх осмисленню. Серед навчального матеріалу доцільно використовувати як народні пісні, класичну хорову спадщину вітчизняних та зарубіжних композиторів, так і сучасну музику з притаманними їй новими культурними тенденціями.

Розвиваюча функція передбачає осмислення та систематичне сприймання хорових творів через емоційно-пізнавальну діяльність виконавців. Основним напрямом роботи у цьому аспекті має стати набуття навичок аналізувати однакові та різнохарактерні твори, визначати ідейно-художній зміст творів, досягати чистого інтонування, ансамблю, вертикального та горизонтального строю, чіткої дикції, емоційності виконання, використовуючи ефективні методичні прийоми.

Заняття хорового колективного музикування потрібно проводити у взаємодії з усіма перерахованими вище функціями. Для визначення змісту кожного заняття потрібно враховувати наступні критерії: систематичне навчання у

відповідності з навчальним планом та сучасними вимогами педагогіки; врахування індивідуальних та вікових особливостей; коригування міжпредметних зв'язків; відповідність запланованих годин для вивчення конкретного навчального матеріалу. Оперування критеріями змісту навчання сприятиме швидкому вирішенню навчально-виховних завдань, формуванню професійних навичок та творчої особистості учителя музичного мистецтва.

Заняття хорового класу та практикуму роботи з хором проводяться у формі репетицій. Вони повинні бути детально продумані та сплановані. Така форма роботи може бути різноманітною в залежності від поставлених цілей та складностей навчального матеріалу: по партіям, групам, усім хоровим складом.

Процес вивчення музичного твору можна поділити на три етапи: самостійне ознайомлення диригента з хоровим твором, розучування твору з хором, виконання твору на пам'ять з досягненням виконавської майстерності.

Перший етап вивченням музичного твору є дорепетиційним і одним з найважливіших періодів самостійної роботи хормейстера над засвоєнням хорової партитури. Відбувається робота по глибокому її вивченню з усвідомленням творчого задуму композитора та виявленням засобів художньої виразності, знаходженню особистого трактування. В процесі вивчення партитури розкривається зміст і форма твору, а також планується використання технічних засобів втілення творчих ідей. Ґрунтовна робота над хоровим твором під час першого етапу сприятиме продуктивності подальших репетицій.

Перед розучуванням хормейстер повинен провести певну дослідницьку роботу: ознайомитись з музичними напрямками та стилістикою композиторських шкіл, які існували в період створення даного твору; проаналізувати його з точки зору теорії, здійснити глибокий вокально-хоровий аналіз. Також диригент знайомиться з музичним текстом, виконує партитуру на фортепіано та співає голоси. Виконуючи хорову партитуру, необхідно зважити на наступне:

- важливо рельєфно показати лінію руху усіх голосів у творі, зберігаючи їхню рівновагу;
- виконувати всі загальномузичні вимоги (фразування, підкреслення мелодії, чітке голосоведення, динамічні відтінки та темпові зміни), передати на інструменті особливості хорового співу (цезури, передбачені вокально-хоровим диханням і фразою тексту; підкресленість басового голосу, як фундаменту хорової звучності).

Важливим моментом вивчення хорової партитури є спів хорових партій, акордових співзвуч, що дають диригенту повне знання музики та навичку читання партитури очима. Одночасно це допомагає диригенту визначити всі труднощі, з якими зустрінуться хористи в процесі вивчення твору, тим самим надається можливість попередньо продумати методику проведення занять. Спів найбільш складних партій можна супроводжувати виконанням на фортепіано інших партій. Найбільш складні каденції, секвенції, гармонічні послідовності, модуляції слід проспівувати по вертикалі поза ритмом. Акорди співаються знизу доверху з дотриманням регістрів співацьких голосів. Співати потрібно на легато, оскільки в такому випадку звуки подумки об'єднуються співаючим в акорд. Необхідно уявити звучання всього акорду, проінтонувати його внутрішнім слухом.

Далі диригент детально аналізує твір, що вивчається, та створює загальний план художнього виконання: агогіку, динаміку, музичне фразування, вокально-темброву виразність тощо. Окрім цього, необхідно дослідити партитуру в плані цілісного музично-теоретичного аналізу, зважаючи на музично-стильові особливості творчості композитора.

Диригент складає репетиційний план, передбачає технічні, вокально-хорові складності та знаходить шлях до їх подолання, він повинен чітко усвідомлювати своє ставлення до твору, вміти передати його співакам хору. Також важливо досконало орієнтуватися в партитурі, щоб вміти проспівати будь-який голос (без допомоги інструменту) з будь якого місця, або такту, по горизонталі і вертикалі. Окрім цього, до початку репетиції диригент повинен підготувати хорову партитуру та окремі партії для роботи хорового колективу, внести цифрові позначення тактів чи розділів партитури, зробити точну підтекстовку та внести всі виконавські показники (агогічні, динамічні, артикуляційні, темпові тощо).

Другий етап вивчення твору починається із його знайомства з хоровим колективом. Диригент повинен розповісти про твір, про його авторів, зміст, епоху. Розучування твору починається з програвання його на фортепіано, співаки при цьому можуть продивлятися свої партії, слідкуючи за партитурою. Далі керівник переходить до розучування нотного та літературного тексту. Так у виконавців складається уявлення про стиль, характер, ідейний зміст твору тощо.

Після ознайомлення з твором можна переходити до розучування по партіях, строго слідкуючи за чистотою інтонації та грамотним відтворенням нотного тексту. Диригент проводить роботу над основними елементами вокально-хорової техніки: інтонацією, строєм, звуком, ритмом, дикцією, ансамблем, характером тощо. Цю роботу можна проводити з різними хоровими групами (по партіях, з жіночою, з чоловічою групою, із змішаними групами) і з усім колективом. Вчити партії рекомендується по фразах. Кожна музична фраза має певну завершеність, виразність, цілком вона легше запам'ятовується. Вивчивши дві фрази одного голосу, потрібно переходити до занять з іншими партіями, а потім проспівати уривок разом. Таким чином потрібно продовжувати розучування до кінця твору.

Можна використовувати різні методи розучування хорового твору: прослуховування твору з допомогою внутрішнього слуху, сольфеджування, вокалізація, спів на різноманітні склади, спів в різних тональностях, спів з акомпанементом, з грою партитури,спів із закритим ротом, спів гармонічних послідовностей партитури поза ритмом твору, мелодекламація, сольмізація, скоромовка тощо. Вибір методів залежить від складності твору та кваліфікації хористів.

В цей період розучування диригент повинен дотримуватися головних педагогічних принципів: зважати на загальний і музичний розвиток його учасників на даному етапі роботи та їх вокальні можливості, а також на музичні інтереси та потреби даного колективу, на основі яких ітиме розвиток та вдосконалення колективу в потрібному напрямку; розуміти поступовість та послідовність у здійсненні вокально-хорових завдань над технічними та художніми компонентами творів: єдність технічної та художньої роботи, розвиток вокально-хорових навичок, технічної досконалості та загально-музичного рівня хорового

колективу; поєднання емоційно-інтуїтивного і раціонально-аналітичного початку в роботі. Розучуючи твір, керівник з перших репетицій повинен вимагати від хористів чистого інтонаційного виконання кожної партії, дотримання розподілення дихання, співу у відповідному характері. Чим раніше хор відчує характер твору, зрозуміє його художній задум, тим легше буде виконати технічні завдання. Далі слід переходити до поєднання всіх голосів у єдине хорове звучання. Для цього потрібно неодноразово повторювати необхідний матеріал, аналізувати помилки та відразу їх виправляти. Таким чином, поступово по фразам рухатися уперед, що приведе до цілісного ознайомлення, відповідно, до вивчення музичного тексту твору.

Останній етап вивчення музичного твору – його виконання на пам'ять з досягненням виконавської майстерності. Неодмінною умовою успішної роботи хору є творча єдність та взаєморозуміння диригента з колективом. Цей процес являє собою найбільшу складність і вимагає великих творчих, організаторських вмінь від хормейстера. Виразне диригування – запорука успішного засвоєння художнього образу твору. При роботі над хоровими творами диригент повинен пам'ятати, що основною метою є реалізація творчого задуму композитора. Тому на завершальному етапі роботи над твором потрібно приділити особливу увагу виразності виконання, авторським вказівкам та створенню необхідного художнього образу.

САМОСТІЙНА ДИРИГЕНТСЬКА ПРАКТИКА ТА ВОКАЛЬНО-ХОРОВА РОБОТА СТУДЕНТА ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Важливе значення для майбутнього фахівця має практична робота із хоровим колективом, яка допоможе студентам набути необхідних практичних умінь та навичок. Керівник хору може запропонувати студентам, які працюють з хором наступні форми роботи:

- Планова перевірка хорових партій. Вона може здійснюватись викладачем чи студентом як у вигляді індивідуального прослуховування, так і в присутності хору, що підсилює відповідальність співака за своє виконання партії;
- Систематично застосовувати метод проведення розспівування хору студентом-хористом;
- Впроваджувати епізодичне та самостійне розучування студентами деяких частин (періодів, речень, фраз) хорового твору з використанням репетиційного жесту та методичних вказівок, а пізніше – проведення роботи над розучуванням твору в цілому;
- Використовувати самостійне опанування студентами-заочниками різноманітної методичної літератури з методики практичної роботи диригента з хоровим колективом та вдосконалення техніки диригування.

На початку навчального року репертуар хорового колективу затверджується предметною комісією і розподіляється між студентами. Добираючи репертуар хору, викладач-диригент враховує не тільки кількісний та якісний склад хору, а й музичний та вокально-голосовий рівень підготовки студентів, їх музичні

здібності та рівень диригентської підготовки. Виходячи з цього, для виконання добираються різні за складністю хорові твори. Так жіночий хор, наприклад, в залежності від складу, може виконати просту двоголосну українську народну пісню в обробці М.Д. Леонтовича «Закувала зозуленька», а може проспівати цю ж саму пісню в обробці сучасного композитора А. Іваницького, яка має в партитурі чотири голоси та розвинену поліфонічну фактуру. Так само, деякі неповні мішані хори можуть опанувати тільки прості хорові твори («Песня охотника» К.М. Вебера), а деяким під силу і складніші твори («Многая літа» М.Д. Леонтовича). Щодо підбору репертуару, то тут, здебільшого, треба звертатися до простих та нескладних хорових мініатюр. Обмаль часу не дозволяє вивчити та виконати більш складні твори на достатньому професійному рівні.

Після затвердження та розподілу репертуару потрібно скласти графік практичної роботи студентів з хором, що дозволить практиканту завчасно вивчити твір і скласти план його розучування.

Перед тим як приступити до розучування, студент отримує необхідну консультацію та поради у викладача з диригування щодо порядку, методів розучування та питань інтерпретації твору.

Викладачеві необхідно перевірити знання студентом музичного матеріалу, я саме:

- гру партитури;
- знання та спів хорових партій;
- спів акордів по вертикалі;
- уміння зробити вокально-хоровий аналіз кожної партії, виявити певні труднощі і накреслити шляхи їх подолання.

Студенти здійснюють аналіз твору за таким планом:

1. Історико-естетичний аналіз (відомості про авторів, епоху, жанр твору, його ідейно-художній зміст).

2. Музично-теоретичний аналіз: (форма твору, фактура твору, ладо тональний план, темп, агогіка, метро-ритм, динаміка та інше).

3. Вокально-хоровий аналіз: (тип і вид хору, діапазон кожної хорової партії, наявність інтонаційних, ритмічних, дикційних, темпових, ансамблевих труднощів).

4. Виконавський аналіз: (загальний характер і стиль виконання, обґрунтування трактовки, характеристика засобів виразності, диригентсько-виконавські труднощі та шляхи їх подолання).

Після детального аналізу твору студенти складають план розучування:

- Коротке вступне слово;
- Власний показ твору для хористів з метою ознайомлення з партитурою;
- Розспівування та налаштування хорового колективу на тональність;
- Розучування твору по голосах;
- Об'єднання всіх партій в одночасному звучанні;
- Робота над художнім образом твору.

Починаючи роботу над твором, важливо звернути увагу на особливості його будови та використовувати такі методи розучування:

- ✓ поступове виділення окремих складних фраз, речень для подальшого детального відпрацювання;

✓ виявлення складних гармонічних побудов для окремого приспівування та прослуховування з метою добитися чистого, злагодженого звучання;

✓ сольфеджування або проспівування хорових партій на різні склади;

✓ робота над дикцією, усвідомлення активної роботи артикуляційного апарату;

✓ відпрацювання нюансів і певних штрихів та інше.

Практичні заняття можна проводити як при повному складі хору, так і по партіях. На початковому етапі таке проходження практики дасть змогу студентові зосередити всю увагу на досягненні інтонаційно чистого, ритмічного і вокально правильного звучання даної хорової партії. Набуті під час такої роботи навички та уміння сприятимуть впевненій роботі студента з хоровим колективом на державному іспиті.

Практична робота студента аналізується та характеризується викладачем з хорового диригування та хормейстером хорового колективу, висловлюються побажання та практичні рекомендації.

Для організації та безпосередньої підготовки студентів заочної форми навчання до самого державного іспиту з хорового диригування можна запропонувати наступні заходи:

1. Організація самостійних репетицій студентів з хоровим колективом за обраними творами у присутності викладачів з хорового диригування з наступним обговоренням;

2. Організація генерального прослуховування програми хорового колективу та визначення рівня підготовки кожного студента комісією, що складається з керівництва кафедрою та всіх викладачів хорового диригування;

3. Здійснення попередньої підготовки хорового колективу та студентів до емоційного, високопрофесійного виступу на державному іспиті.

Така організація практичної роботи з хоровим колективом відіграє велику роль у підготовці студентів до майбутньої професійної діяльності, у здобутті умінь та навичок роботи з хором, у поглибленій і зацікавленій індивідуальній роботі викладача та студента над програмою державного екзамену у класі хорового диригування та кращій підготовці випускника до його виступу з хоровим колективом.

РОЗСПІВУВАННЯ ХОРУ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Розспівування, яке повинно проводитися на кожному занятті, важливий етап роботи з хоровим колективом, який розвиває вокально-хорові навички хористів та допомагає вокально-слуховому налаштуванню на спів.

Вправи для розспівування потрібно добирати за двома принципами: від простого до складного та за принципом контрасту. Правильне та систематичне використання вокальних вправ – це свого роду школа для співаків з вокалу, гармонії, ансамблю, розвитку внутрішнього слуху, опанування складних для виконання фрагментів із хорових творів.

У хормейстерській практиці для розспівування використовується матеріал, який немає образного змісту, тобто гами, фрагменти звукоряду, тризвуки, а також поспівки або нескладні, невеликі фрази з хорових творів.

Підібрані вправи для розспівування повинні виконувати такі завдання:

- розширювати співацький діапазон та вирівнювати регістри;
- зміцнювати співоче дихання;
- формувати навички звукоутворення: виховувати високу співацьку позицію; вирівнювати звучання голосних звуків; виробляти чітку дикцію та активну артикуляцію;
- досягати злиття тембрів і врівноваженості сили звучання всіх голосів у партіях;
- розвивати навички співу у різних динамічних відтінках;
- розвивати чуття ритму.

Всі вправи для розспівування спрямовані на те, щоб досягти у хоровому виконанні єдиної манери співу. Система вокально-хорових вправ починається з нескладного музичного матеріалу, який розвиває навички дихання, звукоутворення, дикції. Особлива увага приділяється вихованню навичок ансамблю і строю в унісонному звучанні. Далі ці навички закріплюються в співі на два голоси та багатоголоссі.

Вправи для розспівування хормейстер добирає та упорядковує таким чином, щоб одночасно вирішувати декілька учбових завдань при зосередженні на головному, наприклад, на якості звуковидобування чи дикції.

Перш, ніж запропонувати хористам заспівати ту чи іншу вправу, керівник повинен поставити конкретне завдання, показати, як вона виконується. Не менш важливо, щоб студенти могли самостійно оцінити якість звучання виконаної вправи, вміли проаналізувати власне виконання.

Кожна вправа буде корисною тоді, коли студенти усвідомлять мету цієї вправи і активно її виконуватимуть. Пасивний спів не приносить користі, а лише викликає негативне ставлення до розспівуваня.

Вправи для розспівування можуть бути різними: проспівування гам, тетрахордів, секвенцій, хроматизмів, гармонічних сполучень, виконання вправ на всі голосні звуки, на склади, з використанням різних штрихів та динамічних

відтінків, для вміння добиватися рівномірної сили звучності. Вокально-хорові вправи можуть бути унісонними чи гармонічними, з інструментальним супроводом чи без нього, швидкі чи повільні. Повільні вправи дають можливість контролювати інтонацію, звуковедення, єдину манеру співу, дихання. Їх можна виконувати на склад «льо», «ру», «мо», вимагаючи у хористів єдиної манери та позиції у звукоутворенні, неперервної звукової лінії.

Одну і ту саму розспівку можна використовувати для вирішення кількох завдань вокально-хорової техніки, а саме: одночасність вступу, ланцюгове дихання, спів на різні склади, спів з різними прийомами звуковедення, тощо.

Набуті під час розспівування вокально-хорові уміння та навички необхідні для передачі образного змісту хорових творів і впливають на якість та виразність їх виконання.

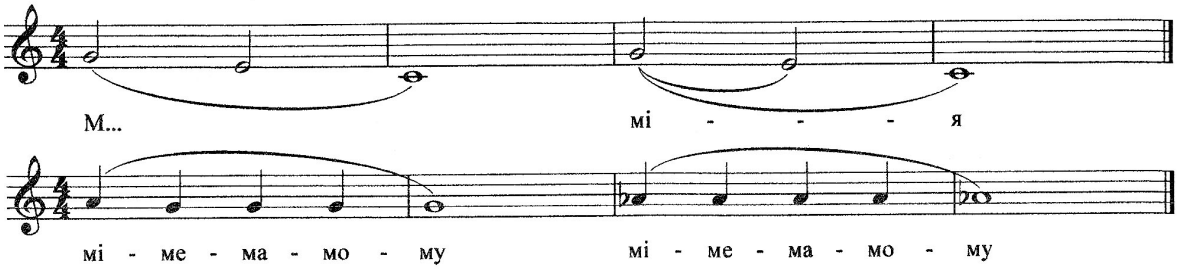
Використовуючи у практичній роботі ті чи інші вокальні вправи, керівникові слід знати, що їх необхідно співати, поступово підвищуючи або знижуючи тональність, при цьому враховуючи теситурні можливості кожного голосу і те, що вони повинні бути лаконічними і легко запам'ятовуватись.

Тривалість процесу розспівування може тривати 15-20 хвилин. Надто тривале розспівування зменшує увагу співаків і може перетворитися на механічне бездумне приспівування, що призводить до втоми голосу співака.

У процесі розспівування інструментальний супровід використовується обмежено. Тому більшість вправ для розспівування подано без супроводу.

ВОКАЛЬНО-ХОРОВІ ВПРАВИ

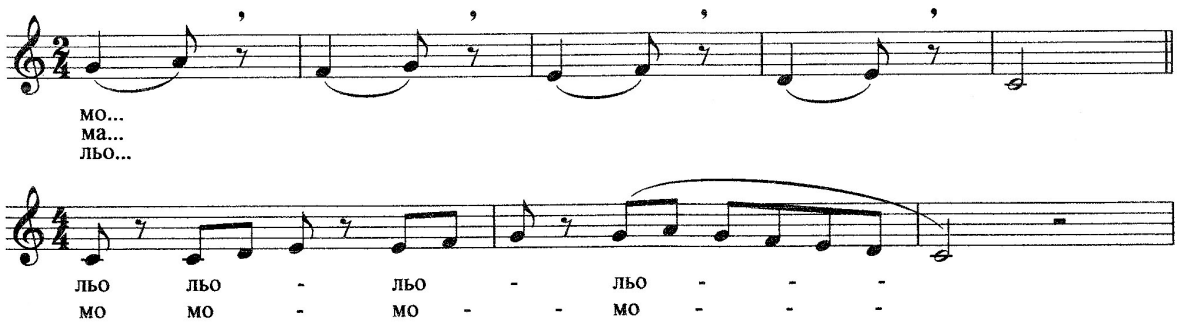
1. Вправи для вироблення співацького дихання, унісону, плавного, наспівного, округлого звуку, його вирівнювання та відчуття високої позиції звучання.

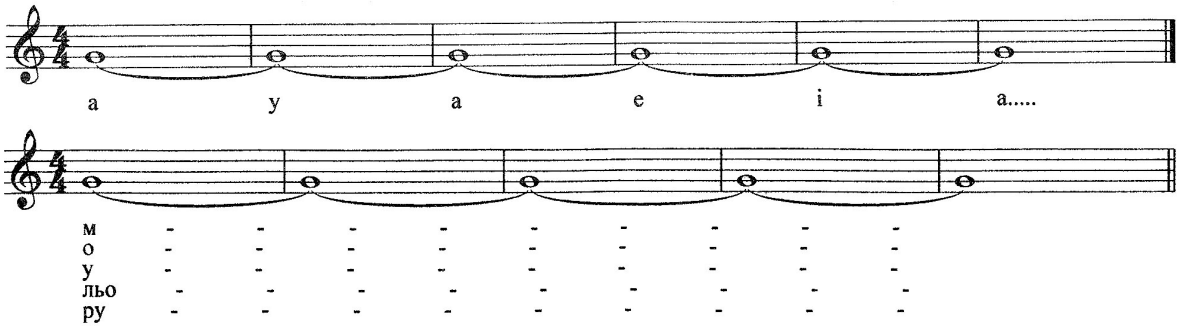
2. Вправи для формування єдиної манери співу та однохарактерного звучання голосних.

3. Вправи для зміцнення співацького дихання.

4. Вправи для виховання ланцюгового дихання.

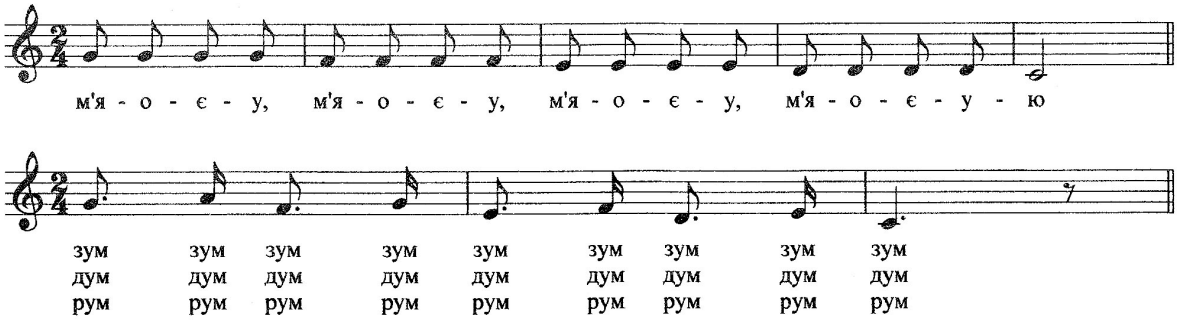

5. Вправа для розвитку чистоти інтонування і відчуття стійких звуків ладу.

6. Вправи для роботи над дикцією та артикуляцією.

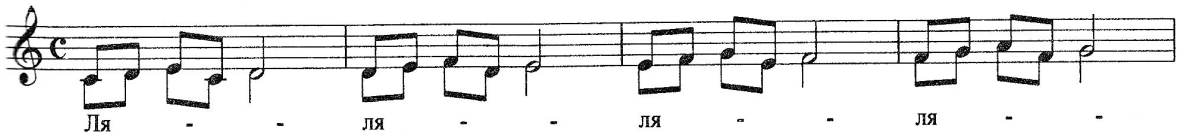

7. Вправи для розвитку відчуття ритму.

8. Гармонічні вправи, за допомогою яких хор привчається слухати багатоголосся, відчувати своє місце в акорді.

Доцільно спочатку опановувати прості вправи на легато у помірних темпах, а потім на легато чи стаккато у рухливих чи швидких темпах. Існує думка, що вокально-технічними навичками можна оволодіти безпосередньо на репертуарі, який вивчається. Використовуючи твір як музичний матеріал для вправ, ми виховуємо слух і голос співаків на художньому, образному матеріалі. При цьому емоційні переживання, які викликані конкретним змістом твору, прискорюють розвиток виконавських навичок, безпосередньо зв'язаних із відповідними художніми завданнями.

Зважаючи на те, що для вивчення репертуару, який буде озвучений на державному іспиті обмаль часу, це ще один привід розспівути хор на матеріалі творів, що вивчаються для того, щоб швидше його вивчити. Але будувати систему вправ лише на пісенному матеріалі небажано, оскільки хоровий твір може вбирати в себе художньо-технічні труднощі, для подолання яких студент повинен мати відповідну вокальну підготовку, володіти комплексом вокально-хорових навичок. Для їх формування необхідно систематично співати тризвуки, гами, технічні вправи, які полегшують процес набуття основних виконавських навичок.

НАВЧАЛЬНИЙ РЕПЕРТУАР

ВИМОГИ ДО ПІСЕННОГО РЕПЕРТУАРУ

Одним із основних завдань на заняттях роботи з хором є підбір навчального репертуару. Особливу увагу при визначенні репертуару слід звернути на твори, які не тільки сприяють реалізації навчальної мети, а й мають ідейну, виховну та високохудожню спрямованість. Більшість творів, запропонованих для вивчення та виконання у роботі з хором, широко використовуються у школі, як на уроках музичного мистецтва, так і в позакласній виховній роботі.

Важливо на заняттях ознайомити студентів з хоровими творами різноманітної стилістики та жанровості. Серед жанрів репертуар має містити пісні, хорові мініатюри, обробки та перекладення, великі форми (ораторії, кантати, сюїти, поеми, меси, хорові симфонії та дії тощо) або їхні частини.

Протягом усього навчання в репертуарі повинні бути різнохарактерні та різнопланові за своїм художнім змістом твори, із супроводом і без супроводу, від двоголосного до багатоголосного викладу, різні за фактурою (гармонічна, поліфонічна, мішана, гармонічна з елементами поліфонії, народно-підголоскова поліфонія тощо).

Підбираючи репертуар, керівник має враховувати вимоги навчальної програми та можливості колективу, тобто рівень володіння вокально-хоровими та художньо-виконавськими навичками. Разом з тим, потрібно бережно відноситися до співацьких голосів, турбуватися про їхню охорону та сприяти поступовому їхньому розвиткові. Від цього залежить складність творів і послідовність їх вивчення.

Для хорового співу потрібно підбирати різні за художньою своєрідністю твори. Особливу увагу слід приділити вивченню народної музики, зокрема українського фольклору, адже він є першоджерелом української культури та займає вагоме місце серед засобів музично-естетичного виховання молодого покоління. Властивими ознаками фольклору є життєвість змісту, велика емоційна сила, яскрава образна виразність, соковитий національний колорит тощо. Тому, належне місце в хоровому репертуарі відводиться народним пісням та їхнім обробкам видатних митців-композиторів.

Неперевершене значення в репертуарі хору мають твори вітчизняної і зарубіжної класики, в яких міститься потужний виховний потенціал. Це можуть бути зразки дитячих хорів або переклади з різного виду хорових партитур. Також для вивчення потрібно підбирати хорові твори сучасних композиторів, зокрема шкільного репертуару. Адже побудова національної школи вимагає нових підходів до виховання молоді, серед яких звернення до сучасних зразків музичного мистецтва.

Навчально-методичний посібник вміщує репертуар в основному для жіночого та окремі зразки для мішаного складу хору і підбирається керівником в залежності від виду й етапів практичної роботи з хором.

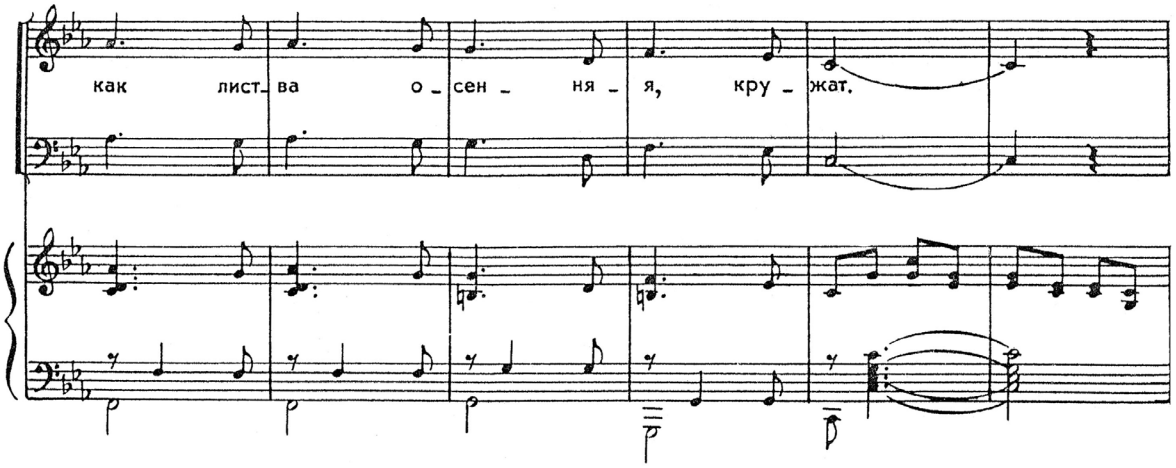
ТВОРИ З СУПРОВОДОМ

Ночной костер

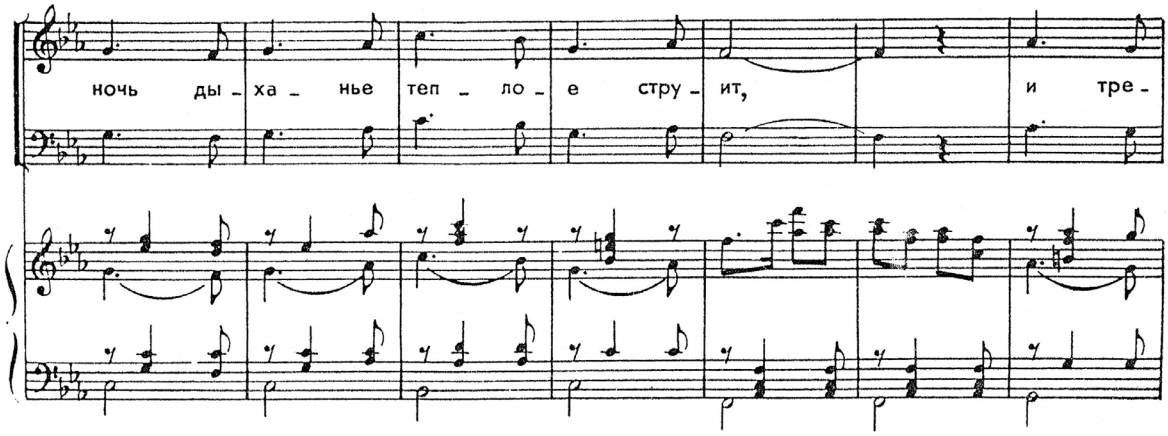
Песня на основе Венгерского танца №1 И. Брамса

Слова Э. Александровой *Переложение для трехголосного хора Ю. Алиева*

как лист_ва о_сен_ня_я, кру_жат.

Над сто_га_ми кры_лья рас_плас_тав,

ночь ды_ха_нье теп_ло_е стру_ит, и тре_

-во - гу в серд - це бе - ре - дит го - рест-ный и
горь - кий за - пах трав.
Но не хмурь бро -
Но не
-вей у - грю-мо, да, прочь го - ни ли - хи - е
хмурь у - грю-мо, да, прочь ли - хи - е

ду-мы, да,- пой со все - ми,- и раз-го-нишь грусть-тос-ку!
ду-мы, да,-
Но не хмурь бро - вей у - грю-мо, да, прочь го-
Но не хмурь у - грю-мо, да, прочь
-ни ли - хи - е ду-мы, да,- пой со
ли - хи - е ду-мы, да,-

1. Хворост жарким пламенем объят,
Искры так и сыплются кругом, —
Вьются, словно звезды, над костром,
Как листва осенняя, кружат.

Над стогами крылья распластав,
Ночь дыханье теплое струит,
И тревогу в сердце бередит
Горестный п горький запах трав.

Припев: Но не хмурь бровей угрюмо, да,
Прочь гони лихие думы, да, —
Пой со всеми, —
И разгонишь грусть-тоску! } *2 раза*

2. Спит бескрайний звездный небосвод,
В лунном свете спит степной простор,
Лишь трещит и мечется костер,
Да бессонный бубен глухо бьет.

И тебе сегодня не вздремнуть,
Подложив под голову ладонь, —
До утра глядеть тебе в огонь,
Чтоб о нем вздохнуть когда-нибудь...

Припев: Но не хмурь бровей угрюмо, да,
Прочь гони лихие думы, да, —
Пой со всеми, —
И разгонишь грусть-тоску! } *2 раза*

Воет ветер в чистом поле

Слова В. Забеллы *Музыка М. Глинки*

Переложение для двухголосного хора С. Благообразова

1. Воет ветер в чистом поле,
   Лес густой ломает,
   Молодой казак горюет,
   Долю проклинает.
   Воет ветер в чистом поле,
   Лес густой ломает,
   Молодой казак тоскует,
   День-деньской страдает.

2. Воет ветер в чистом поле,
   Лес густой ломает,
   Молодой казак в кручине
   Ветер укоряет:
   «Воешь, буйный, да не плачешь
   Ты не знал худого.
   Не изведал ты печали,
   Горюшка людского!»

Вечерняя звезда

Русский текст Я. Родионова *Музыка Р. Шумана*

Переложение для трехголосного хора Ю. Алиева

1. Звезда в вышине, в ночной тишине,
   И светом, и лаской сияешь ты мне.

2. Сверканье твое мне силу дает,
   И полнится радостью сердце мое.

3. Смотрю на тебя, надеясь, любя,
   И дружеским светом утешу себя.

4. Светло и легко, и ясен покой,
   И все, что томило, ушло далеко.

Заповіт

Українська народна пісня

Слова Т. Шевченка *Гармонізація К. Стеценка*

Обробка для хору І. Пономарькова

Зацвіла в долині

Музика Б. Фільц

mf
ні_би за_смі_я_лась дів_чи_на_ди_ти_на, дів_ чи_ на_ ди_
mf
_ти_ на.
f
Лю_ бо, лю_ бо ста_ ло,
mf
пта_шеч_ка зра_ ді_ ла, пта_ шеч_ка зра_ ді_ ла

Зацвіла в долині
Червона калина, *(Двічі)*
Ніби засміялась
Дівчина-дитина. *(Двічі)*

Любо, любо стало,
Пташечка зраділа,
Пташечка зраділа
І защебетала. } *Двічі*

Почула дівчина
І в білій свитині *(Двічі)*
З біленької хати
Вийшла погуляти
У гай на долину.

Любо, любо стало,
Пташечка зраділа,
Пташечка зраділа
І защебетала. } *Двічі*

Задремали волны

Слова К. Р. *Музыка С. Рахманинова*

-зу- рью вод.
pp
pp
mf
Се- ре-
f
pp
mf
-брит- ся мо- ре, тре- пет- но го- рит,
f
се- ре- брит- ся мо- ре, го-
cresc.

ff
-рит, так и ра- дость го- ре яр- ко о- за-
ff
f
rit.
f
3
-рит, яр- ко о- за- рит.
mf
rit.
mf
3

Sanctus

Музыка Ф. Шуберта
Обработка Д. Мура

13
mp
Sanc - tus, sanc - tus, sanc - tus, sanc - tus,
mp
Sanc - tus, sanc - tus, sunc - tus,
mp
17
Flute
mf
mf
De - us Sa - ba - oth. Sanc - tus, sanc - tus,
mf
De - us Sa - ba - oth. Sanc - tus, sanc - tus,
mf
21
sanc - tus, De - us Sa - ba - oth.
sanc - tus, sanc - tus, De - us Sa - ba - oth.

25
mp
Ple - ni sunt coe - li, ple - ni sunt coe - li,
mp
29
ple - ni sunt coe - li et ter - ra
33
Flute
mf
mf
glo - ri - a tu - a, glo - ri - a tu - a.
mf
glo - ri - a tu - a, glo - ri - a tu - a.
mf

37
D. S. al Coda
f
O - san - na in ex - cel - sis.
41
Coda
cresc.
in ex - cel -
44
rit.
-sis.

Персидский марш

Соч. 288

Слова М. Лапирова — *Музыка Н. Штрауса*

Переложение Ю.А. Александрова и А. Сапожникова (1884-1958)

1. Двухголосный хор**

на ду-
p
[mf]
путь мой прям. Пусть весь день солн-це жжет, на ду-
[mf]
p
-ше хо-ро-шо, и ду-ша по-ет, ду-
p
mf
-ше хо-ро-шо, и ду-ша по-
p
mf
-ша по-ет, лю-бовь ме-ня зо-вет.
-ет, лю-бовь зо-вет, зо-
sf
sf

1. Ви - жу
2. Вот он,
mp
mf
- вет.
1. Ви - жу дом вда - ли,
ви - жу
2. Вот он, ста - рый дом,
вот он,
mf
дом
дом
1-2 и мой сад,
mp
дом и зе - ле - ный сад,
1-2. и мой сад,
[mp]
бе - лых
дом и зе - ле - ный сад,
cresc.
яб - лонь неж - ный цвет. Лю - би - мой

mp
f
взгляд слов_но солн_ца луч, солн – ца луч, слов_но гор_ный
f

mp
[mp]
ключ, гор– ный ключ. Пой – те, го– ры, со

ff
мной про ми – лый кров, 1.ве – дет ме – ня лю – бовь!
2.встре – чай ме – ня, лю – бовь!
ff
Конец

Трио
p
При до-ли-не, при до-ро-ге до-мик не-бо-
p
-га-тый мне ми-ле-е, мне до-ро-же,
чем двор-цы-па-ла-ты! Ах, ждет ме-ня мо-я го-лубка
f
f

С начала до слова «Конец»

Однозвучно гремит колокольчик

Русская народная песня

Слова И. Макарова *Обработка и переложение Вл. Соколова*

1. Двухголосный женский хор

_лит_ся слег_ка,
и у_ны_ло по_ров_но_му
mf
Для повторения
по_ лю раз_ли_ва_ет_ся песнь ям_щи_ка. Столь_ко
p
Для окончания
мной да_ле_ка,
да_ ле_
ка...
mf
ten.
p
pp

Передай улыбку

Слова Я. Халецкого *Музыка С. Заславского (1910-1978)*

*) Запев может быть исполнен солистом.

Мы с улыбкой подружились давнею порой.
С первой встречи вместе шли мы по земле родной.

Припев: Передай улыбку, подари улыбку
Всем хорошим людям, всем друзьям!
Не забудь улыбку, береги улыбку,
Чтоб она, дружище, всюду помогала нам!

Если где-то трудно было одному из нас,
К нам улыбка приходила с другом каждый раз.

Припев.

Как никто, она умела подбодрить друзей.
И с улыбкой вновь за дело мы брались смелей.

Припев: Передай улыбку, подари улыбку
Всем хорошим людям, всем друзьям!
Не забудь улыбку, береги улыбку,
Чтоб она, дружище, всюду помогала нам!

Вечерняя песня

Слова О. Плещеева *Музыка М. Мусоргского*

_лях.
Ду_ ет, лас_ ка_ ет трав_ ку, цве_ ты,
_лях.
ти_ хо ка_ ча_ ет ро_ зы кус_ ты.
Ро_ за мла_
mp
ти_ хо ро_ зы.
mp
mp

Вечер отрадный лег на холмах,
Ветер прохладный дует в полях.
Дует, ласкает травку, цветы,
Тихо качает розы кусты.

Роза младая льет ароматы,
Птички, порхая, в рощах поют.

Любо нам

Второй хор русалок из оперы «Русалка»

Музыка А. Даргомыжского

_ну_ ю раз_ ре_ зать. По_ да_вать друг дружке
го_ лос. А...
По_ да_вать друг дружке го_ лос. А...
Воз_дух звон_ кий раз_дра_жать.

И зе_ ле_ ный влаж_ ный во_ лос
в нем су_ шить и о_ тря_ хать.
Су_ шить и о_ тря_ хать.

су_
шить и о_ тря_
хать.

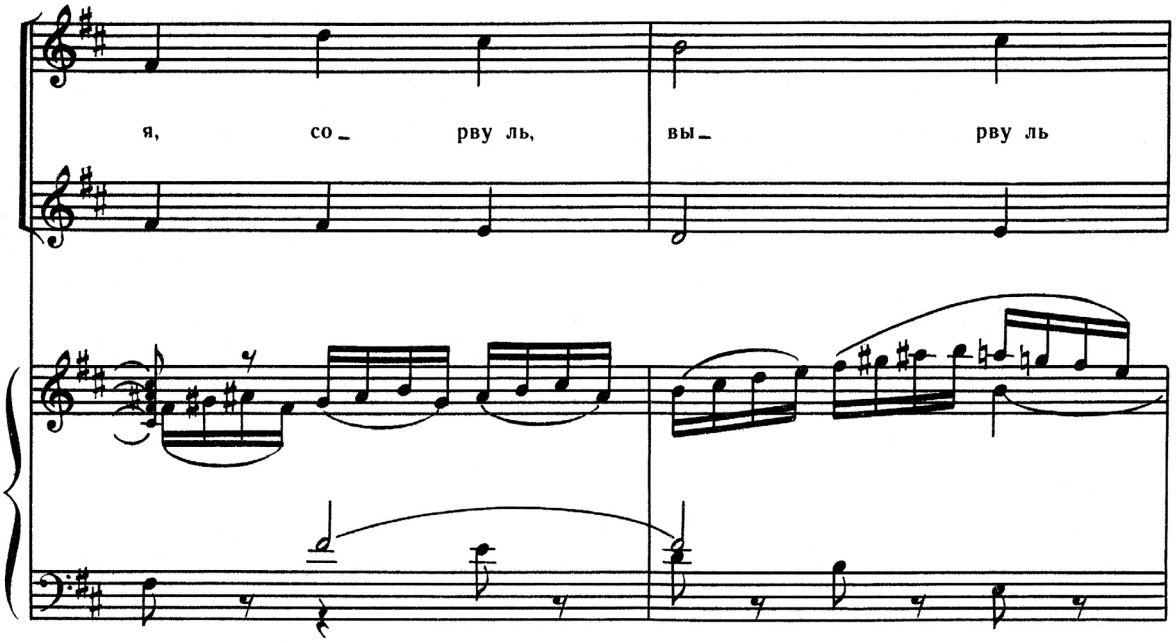
Пойду ль, выйду ль я

Хор из оперы «Чародейка»

Музыка П. Чайковского

_ле_ ну_ ю. Со_ рву ль, вы_ рву ль
p

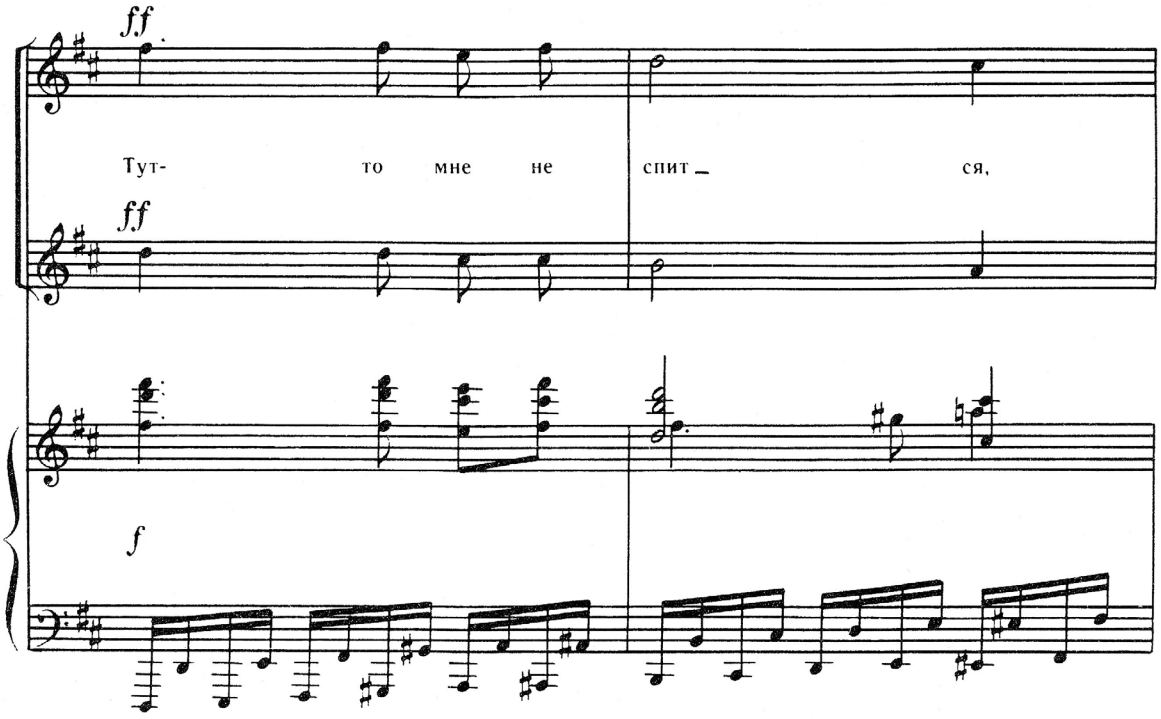

я, со_ рву ль, вы_ рву ль

я, вы_ рву я ка_ ли_ нуш_
p
_ку, вы_ рву ль я зе_ ле_ ну_
mp
_ю! Ки_ ну_ ся, бро_ шу_ ся,
mf

ки_ ну_ ся, бро_ шу_ ся

к ба_ тюш_ ке на ру_ ки,

к ба _ тюш _ ке на ру _ ки.

fff
Тут- то мне не спит _ ся,
fff
f

Пойду ль, выйду ль я,
Пойду ль, выйду ль я,
Выйду ль на долинушку,
Выйду ль на зеленую.

Сорву ль, вырву ль я,
Сорву ль, вырву ль я,
Вырву я калинушку,
Вырву ль я зеленую!

Кинуся, брошуся,
Кинуся, брошуся
К батюшке на руки,
К батюшке на руки.

Тут-то мне не спится,
Тут-то не лежится,
Тут-то мне не спится,
Тут-то не лежится.

Воскресное утро

Слова У. Уланда *Музыка Ф. Мендельсона*

cresc.
пе_ сни даль_ней звук, и ти_ хо вновь кру_
ста_ ли луг и лес, чтоб све_ тел был про_
cresc.
_ гом, и ти_ хо вновь кру_ гом.
стор, чтоб све тел был про_ стор.
cresc.
p

p
Сли_ва_ я свет и тень, сли_
cresc.
p
Сли_
f
p
cresc.
f
p
_ва_ я свет и тень, солн_ це лу_ чи на зем_лю
f
p
_ва_ я свет и тень, солн_ це лу_ чи на землю
cresc.
f
p

pp
льет, по_кой и мир сердцам не_ сет.
pp
льет, по_кой и мир сердцам не_ сет.
cresc.
sf
Ти_ хий воскрес_ ный
pp
f
Ти_ хий воскрес_ ный день.
f
день. Ти_ хий воскрес_ ный день.
cresc.
f
p

Тихим воскресным днем, тихим воскресным днем
Льет аромат цветущий луг, донесся песни дальний звук,
И тихо вновь кругом, и тихо вновь кругом.

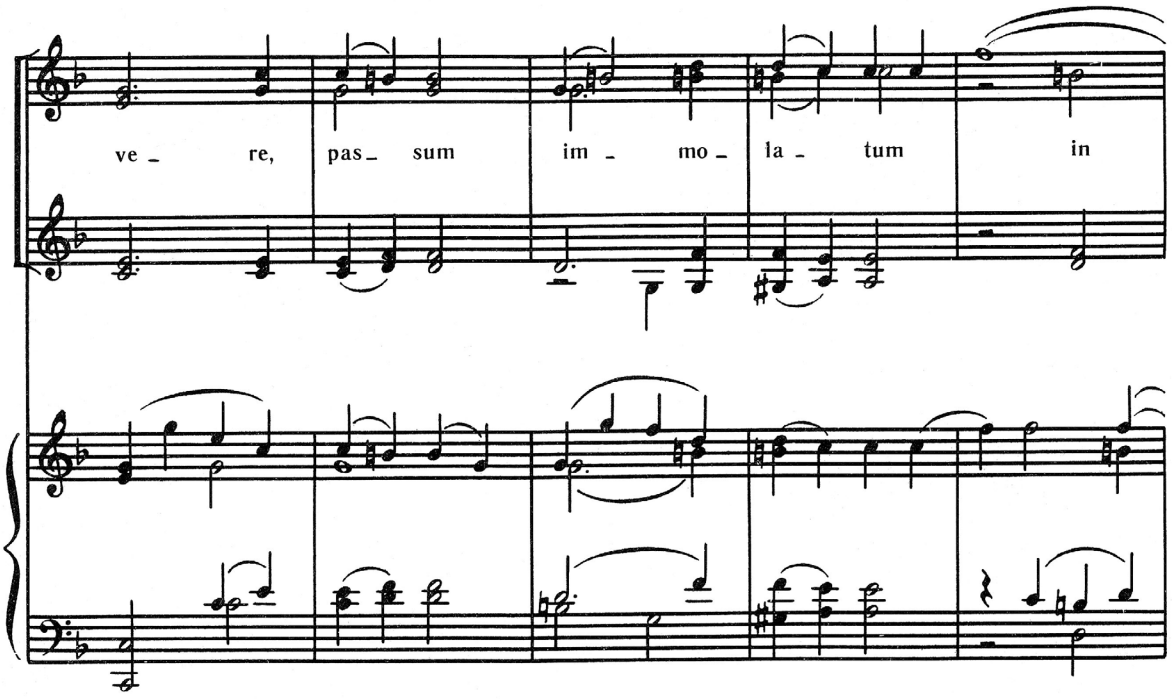
Ввысь поднимаю взор, ввысь поднимаю взор:
О светлый луч, лети с небес, чтоб ярче стали луг и лес,
Чтоб светел был простор, чтоб светел был простор.

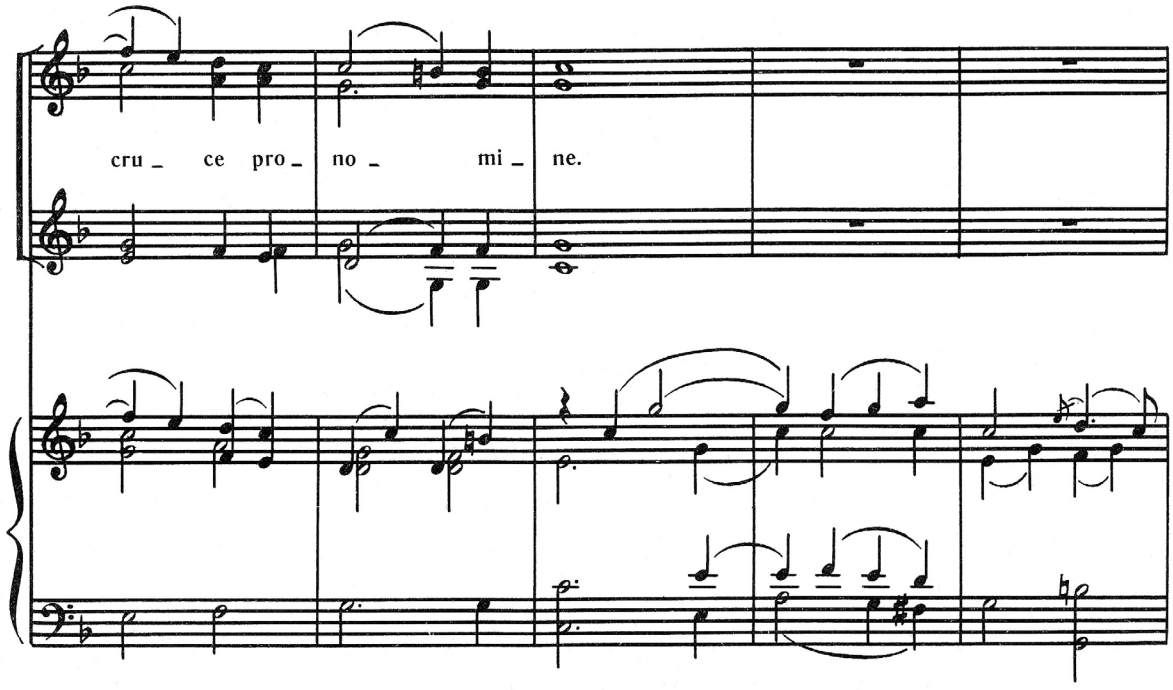
Сливая свет и тень, сливая свет и тень,
Солнце лучи на землю льет, покой и мир сердцам несет.
Тихий воскресный день.

Ave verum

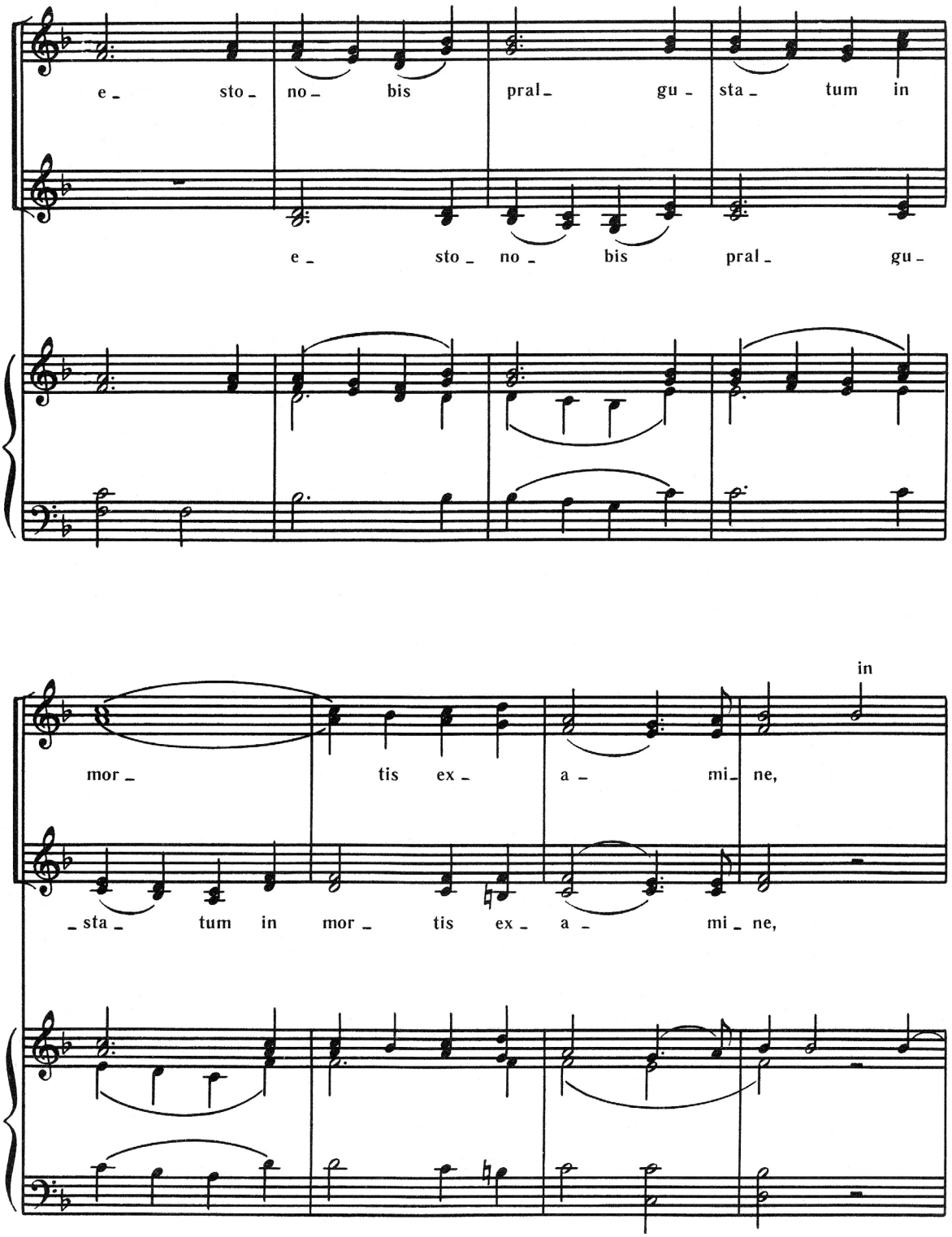
Музика В.А. Моцарта
Перекладення для жіночого хору Ф. Богуслава

ve - re, pas - sum im - mo - la - tum in

cru - ce pro - no - mi - ne.

Cu - jus la - tus per - fo -
- ra - tum un da flu - xit et san - gui - ne,

e - sto - no - bis pral - gu - sta - tum in
e - sto - no - bis pral - gu -
mor - tis ex - a - mi - ne,
in
- sta - tum in mor - tis ex - a - mi - ne,

mor -
tis
in
mor -
tis
ex -
- a -
mi -
ne.
tr

Пливе човен

Слова народні *Музика М. Лисенка*

та все хи - та - єть-ся, та все хи - та - єть - ся.

І - де ко - зак до дів - чи - ни та все спи - ня - єть - ся,

та все спи_ня_ється_ся, та все спи_ня_ється_ся.
Пли_ве чо_вен, во_ди по_вен та й на_кри_тий лис_том,
cresc.
cresc.

f
та й на_кри_тий ли_стом.
Не хвас_ тай_ся,
дів_ чи_ нонь_ко,
cresc.
f
f
p
cresc.
та й добрим на_ми_стом,
та й добрим на_ ми_
стом.
p
cresc.
p
cresc.

a tempo
mf(pp)
ril.
Не хвас_ тай_ся, ко_ за_ чень_ку,
ril.
a tempo
dim. ril.
a tempo
mf(pp)
f
ку_ че_ря_вим чу_бом, ку_ че_ ря_вим чу_бом, ку_ че_ ря_вим
f
f

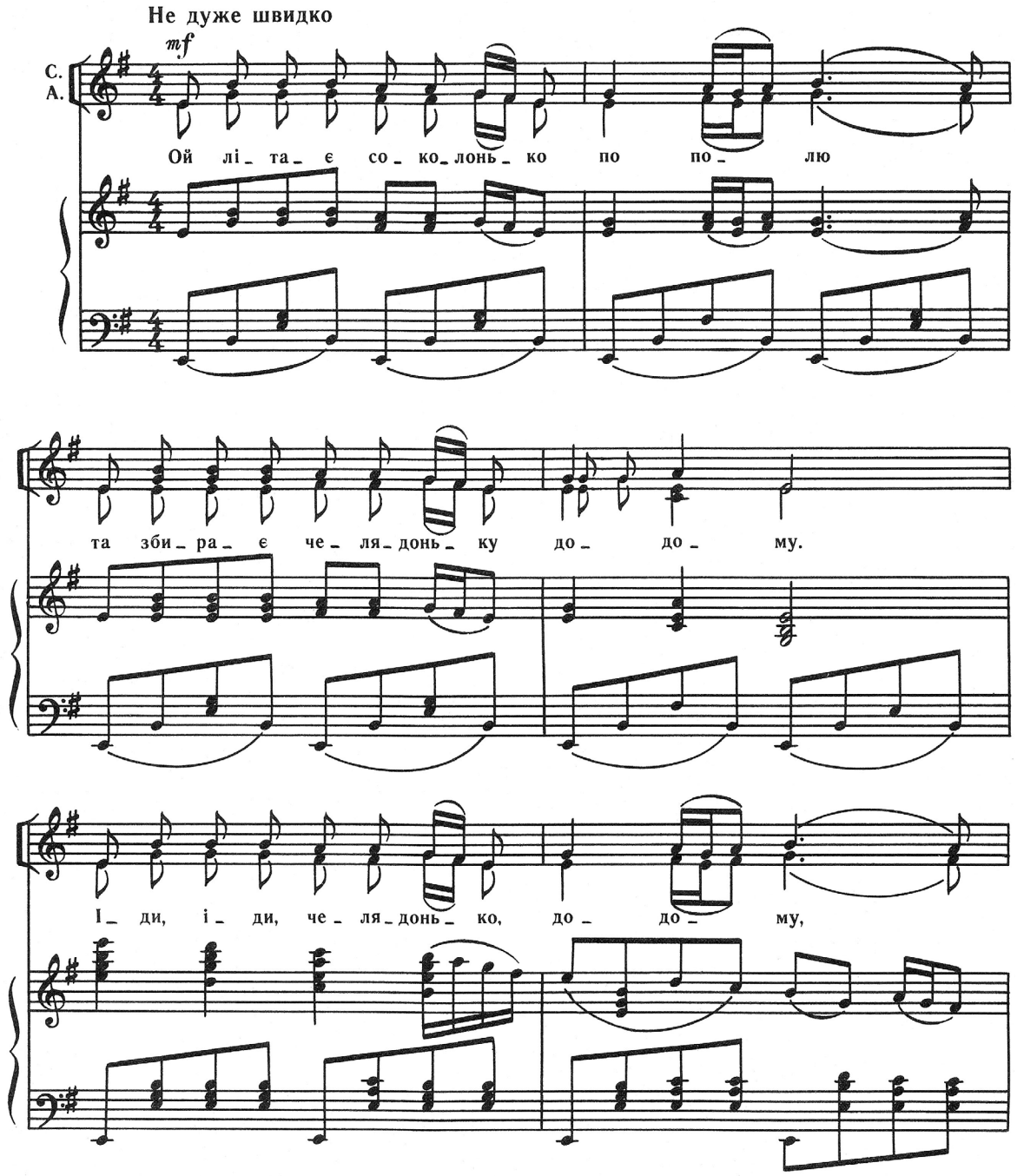

1
2
чу_ бом.
чу_ бом.
Пли_ ве чо_вен,
Пли_ ве
p
p
p
во_ ди по_вен,
во_ ди.
ко_ли б не схит_нув_ся,
ко_ли б не схит_нув_ся,

ко _ ли б не схит _ нув _ ся.
leggiero
pp
rall.
ppp
Пли _ ве чо _ вен,
во _ ди по _ вен.

Ой літає соколонько

Українська народна пісня

Обробка Г. Верьовки

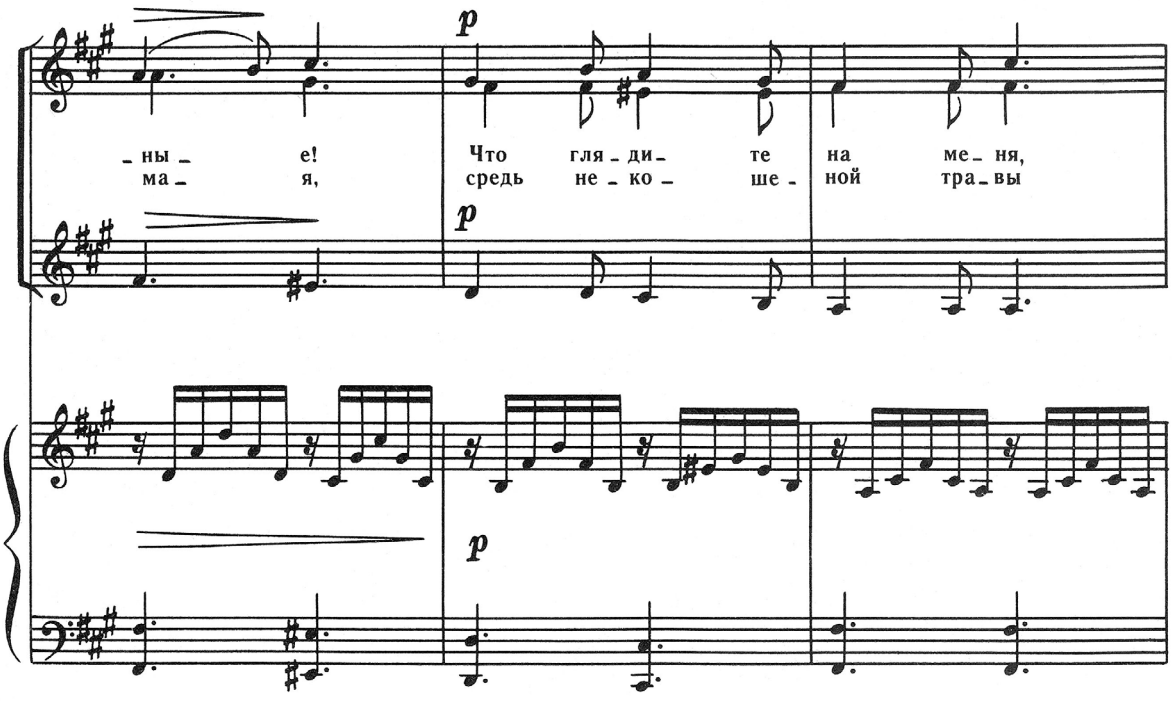

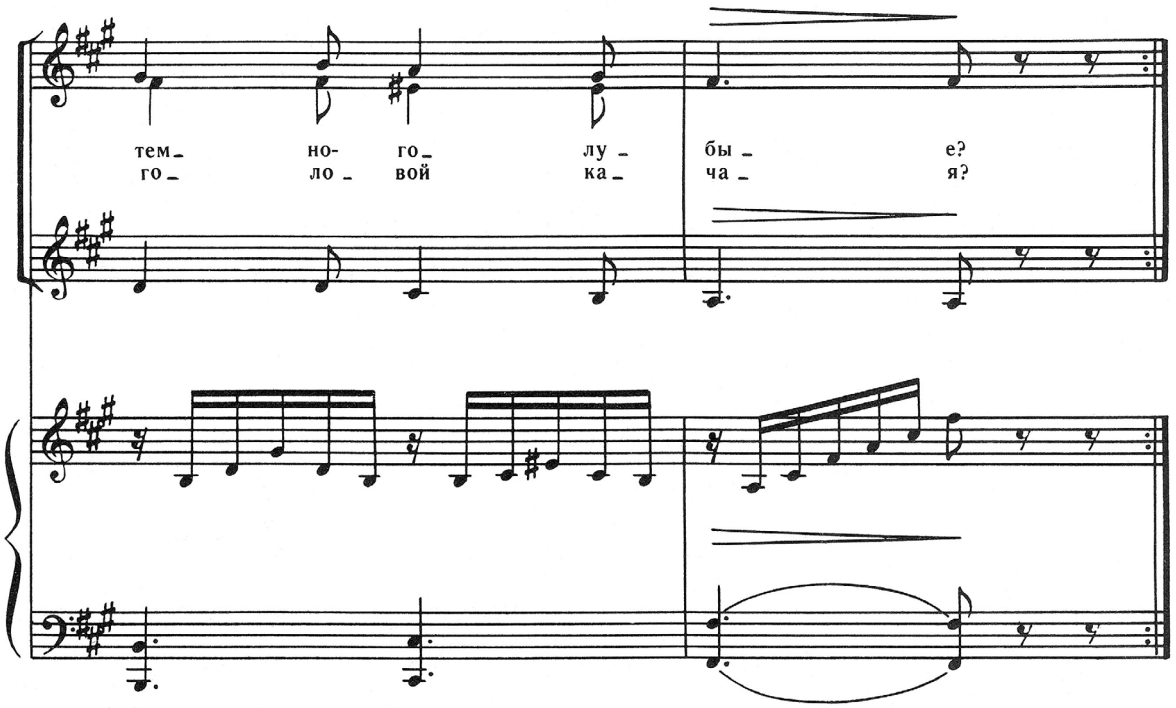

ви_ гу_ ля_ ла все лі_ теч_ ко по по_ лю.
Ви_ гу_ ля_ ла все лі_ теч_ ко ще й жни_ ва,
за_ бо_ лі_ ла го_ лі_вонь_ка ще й спи_ на.

Колокольчики

Слова А. Толстого *Музыка М. Анцева*

p
ны е!
ма я,
Что гля ди те на ме ня,
средь не ко ше ной тра вы
p
p

тем но го лу бы е?
го ло вой ка ча я?

f
3. Конь не_ сет ме_ ня стре_ лой
4. Я ле_ чу, ле_ чу стре_ лой,
f
f
на по_ле от_ кры_ том, он вас топ_ чет
толь_ ко пыль взме_ та_ я, конь не_ сет ме_
f

под со_ бой,
_ня ли_ хой,
бьет сво_ им ко_
а ку_ да,— не
пы_ том.
зна_ ю.
p
Ко_ ло_коль_ чи_
p
pp
f
_ки мо_ и,
f
цве_ ти_ки степ_
ны_ е,
mf

Колокольчики мои,
Цветики степные!
Что глядите на меня,
Темно-голубые?

И о чем грустите вы
В день, веселый мая,
Средь некошеной травы
Головой качая?

Конь несет меня стрелой
На поле открытом,
Он вас топчет под собой,
Бьет своим копытом.

Я лечу, лечу стрелой,
Только пыль взметая,
Конь несет меня лихой,
А куда, – не знаю.

Уходит день

Русский текст С. Гинзберг *Музыка И.С. Баха*

Уходит день,
Уж близок час заката,
Уходит день,
И нет ему возврата.

Хвалу воздай
И пой его душой.
Был труден день,
Но сладок отдых твой.

С приходом дня
Я радость ощущаю,
И, полон сил,
Зарю встречаю.

Все благо нам:
И солнца луч живой,
И тот покой,
Что ночь несет с собой.

Песня мира, песня дружбы

Русский текст Ю. Герасимова *Музыка Л. ван Бетховена*

Песня мира, песня дружбы
Нарастает, как прибой,
Всех мелодией чудесной,
Увлекая за собой.
В ней живет мечта поэта,
Беззаботность детских снов,
Материнская забота,
Воля стойкая борцов.

И вплетают все народы
В эту песню голоса,
Светом мира и свободы
Озаряя небеса.

Мы развеем злые тучи,
Навсегда прогоним страх,
Воплощая дух могучий В
героических делах.

И, согретая лучами
Человеческой любви,
Нам природа раскрывает
Тайны вечные свои.
И украсится плодами
Вдохновенного труда
Вся покрытая садами
Обновленная земля.

Студенческая песня

(Из кинофильма «Поезд едет на восток»)

Слова А. Коваленкова *Музыка Т. Хренникова*

не гру_сти, пе_сню пой, пе_сню пой, жизнь хо_ро_ша, друг
_сти, пе_сню пой, пе_сню пой, род_ной друг
мой! слы_шишь серд_цу го_во_рит: впе_ре_ди про_стор от_крыт! кры_
мой! Серд — цу ве — тер
_ла_тый ве_тер пу_те_
Для повторения
вой.
Для окончания
пу_те_ вой. _вой.

Дует ветер молодо во все края.
До свиданья, школьная семья!
Впереди — дорога,
Встреч веселых много,
Новые, хорошие друзья.

Припев:
Не грусти, (не грусти),
Песню пой, (песню пой),
Песню пой,— жизнь хороша,
друг мой!
Слышишь, – сердцу говорит:
– Впереди простор открыт! –
Крылатый ветер путевой.

Счастье, слава, подвиги – все впереди.
Боевая молодость в пути.
Сбудутся желанья,
Минут расставанья,
Все найдем, что хочется найти.

Припев.

Мы в тайге веселые огни зажжем,
По тропам нехоженым пройдем,
Тайны гор откроем,
Города построим,
Новые дороги проведем.

Припев:
Не грусти, (не грусти),
Песню пой, (песню пой),
Песню пой, – жизнь хороша,
друг мой!
Слышишь, – сердцу говорит:
– Впереди простор открыт! –
Крылатый ветер путевой.

Примечание: 4 и 5 строки припева высоким мужским голосом не петь.

Звенит гитара над рекою

(Баркарола)

Слова Л. Ошанина *Музыка А. Новикова*

Обработка для хора Д. Локшина

*) 4 такта, заключенные в скобки, в последующих куплетах можно петь следующим образом: тема у сопрано и альтов, имитация у мужских голосов.

ной, про стор реч ной... вол на по ет, и наша
Для повторения
Для окончания
маленька я лодочка плы вет, 2. И вот как вет
плы вет
V
Вариант припева для двухголосного хора
Ко стер ноч ной, про стор реч ной... Вол
на по ет, и на ша ма ленька я ло доч ка плы
Для повторения
Для окончания
вет. 2 И вот как. вет
плы вет.

Звенит гитара над рекою,
На берегу костры горят...
Мы оба гости здесь с тобою –
Из дальних стран сестра и брат.
В твоем краю не меркнет лето,
У нас зимой снега кругом.
Мы с двух концов большого света,
А на реке сейчас вдвоем.

Припев:
Костер ночной,
Простор речной...
Волна поет,
И наша маленькая лодочка плывет.

И вот как будто мчимся вдаль мы,
Встают иные берега –
Твои раскидистые пальмы,
Мои березы и снега.
И все у нас с тобой иное,
И мы по-разному росли, –
Но мы живем мечтой одною,
Хоть между нами полземли.

Припев:
Костер ночной,
Простор речной...
Волна поет,
И наша маленькая лодочка плывет.

Звенит гитара над рекою,
И не спеша бежит река.
И рядом с белою рукою
Темнеет смуглая рука.
Пускай придет пора проститься,
Друг друга долго не видать, –
Но сердце с сердцем, словно птицы,
Конечно, встретятся опять.

Припев:
Костер ночной,
Простор речной...
Волна поет,
И наша маленькая лодочка плывет.

Как кума-то к куме

Русская народная песня

Обработка для хора С. Благообразова

Как кума-то к куме в гости прибыла.

Припев:
Шали, вали, вай люли, в гости прибыла.

Еще чем нам куму будет подчивати?

Припев:
Шали, вали, и т. д.

Есть у нас средь двора воробей без хвоста.

Припев.

Я пымаю воробья, я за правое крыло.

Припев.

Я за правое крыло, распластаю я его.

Припев.

На двенадцать штук, на двенадцать блюд.

Припев.

Я грудинку-то зажарю, я для кумушки своей.

Припев.

Зимняя дорога

Слова А. Пушкина *Музыка А. Алябьева*

Обработка для хора А.А. Луканина

p
- е по - ля - ны льет пе - чаль - но свет о - на,
mf
льет пе - чаль - но свет о - на.
fp
pp

Сквозь волнистые туманы
Пробирается луна.
На печальные поляны
Льет печально свет она.

По дороге зимней, скучной
Тройка борзая бежит.
Колокольчик однозвучный
Утомительно гремит.

Что-то слышится родное
В долгих песнях ямщика —
То разгулье удалое,
То сердечная тоска.

Ни огня, ни черной хаты...
Глушь и снег... Навстречу мне
Только версты полосаты
Попадаются одне.

Горные вершины

Слова М. Лермонтова *Музыка С. Танеева*

mf
cresc.
По_дожди немно_го —
от_дохнешь и ты!
p
по_до_жди немно_го —
cresc.
cresc.
espressivo
p
dim.
По_до_жди не_мно_го —
от_дохнешь и ты!
По_до_жди не_мно_го —
dim.

В темном лесе

Русская народная песня

Обработка для хора М. Нахимовского

В темном лесе, в темном лесе, *2 раза*
За лесью, за лесью.

Распашу ль я, распашу ль я, *2 раза*
Пашенку, пашенку.

Я посею, я посею *2 раза*
Лен-конопель, лен-конопель.

Уродися, уродися *2 раза*
Лен-конопель, лен-конопель.

В темном лесе, в темном лесе, *2 раза*
За лесью, за лесью.

Дивлюсь я на небо

Українська народна пісня

Музика В. Заремби
Обробка для хору А. Луканіна

С.
А.
Т.
Б.
та — ю? Чо — му ме — ні, бо — же, ти кри — лець не
дав? Я б зем — лю по — ки — нув і в не — бо злі-
Для повторения
Для заключения
тав. Да — зать і до — лі шу — кать

Дивлюсь я на небо тай думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю?
Чому мені, боже, ти крилець не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав.
Далеко за хмари, подалі від світу
Шукать собі долі, на горе привіту –
І ласки у солнця, у зірок прохать,
Тай в світі ясному себе показать.
І долі шукать!

Стоїть гора високая

Українська народна пісня

Обробка для хору Г. Беззубова

— те — сень — кий, не — на — че справ — ді рай
— ро — ко — ю ку — дись во — на бі — жить?
Хор
1. Зе — ле — ний гай, гус — те — сень — кий, не —
2. До — ли — но — ю ши — ро — ко — ю ку —
p
p
1
2
— на — че справ — ді рай.
— дись во — на бі — жить?

3. Як хо — ро — шо, як ве — се — ло на
Соло
mf
бі — лім сві — ті жить. Чо — го ж мо —
mf
— е так сер — день — ко и млі — е и бо —
p
p

Стоит гора високая,
А під горою гай, гай!
Зеленый гай, густесенький,
Неначе справді рай.

А в том гаю тече річка,
Як сткло вода бліщить.
Долиною широкою
Кудись вона біжить?

Як хорошо, як весело
На білім світі жить!
Чого ж мое так серденько
І мліє і болить?

Хороши ребята наши

Польская песня

Слова Е. Житомирского
Перевод А. Ситковского

Музыка Э. Олеарчика
Обработка для хора Л. Шохина

Хороши ребята наши.
Нет других таких парней:
Не найти в работе краше,
На гуляньях веселей! } *2 раза*

Только Стах нам портит дело:
Вял в труде, сонлив на вид.
«Мне работать надоело!» –
Так он людям говорит. } *2 раза*

Как-то нам сказала Геля
С гневным огоньком в глазах:
«Не потерпим пустомелю.
Видно, злостный лодырь Стах!} *2 раза*

Пусть ему руки при встрече
Ни одна не подает!
И на танцах за весь вечер)
С ним и круга не пройдет!»

Мы послушались совета –
Нам ли парня не донять!
И недавний лодырь этот
Стал две нормы выполнять! } *2 раза*

Колечко

Итальянская песня

Музыка Пигарелли
Переложение для хора Г. Беззубова

– на, Гроз – но зву – чит о- на, гроз – но зву-
– чит о – на. Ры- – бач – ка мо – ло – да – я у
волн си – дит, взды – ха – я, пе – чаль – на и блед –

Шумит, бурлит, о берег бьет волна,
И песнь ее суровых дум полна,
Грозно звучит она. *2 раза*
Рыбачка молодая у волн сидит, вздыхая,
Печальна и бледна. *2 раза*
Рыбак спросил: «Скажи, о чем грустишь?
Зачем с тоскою на море глядишь?
Горе поведай мне!» *2 раза*
«Я сети собирала, колечко потеряла,
Оно теперь на дне». *2 раза.*
Рыбак-смельчак ни слова не сказал,
Нырнул, поплыл, врезаясь в грозный вал,
В бурных волнах пропал. *2 раза*
Два раза вглубь нырял он,
Два раза выплывал он,
Колечка не достал. *2 раза*
Сошел туман, заката луч погас.
Рыбак нырнул в пучину третий раз.
Долго рыбачка ждет. *2 раза*
И вот он выплыл снова,
Кольцо со дна морского
Любимой он несет. *2 раза*

Адриатическое море

Югославская народная песня

Обработка для хора Г. Беззубова

Припев:
мо-ря при-бой.
О,
див-ный
Марьян ты
мой,
чу-
зем-лю ру-кой
-дес-ный
Сплит ты мой
ми-лый,
ла-зур-ный
Яд-ран ты
мой.
О,
Яд-ран,
слав-но-е
мо-ре!
мо-ре!

Где бы я ни был далеко –
Сердцем с тобой, дом родной,
Светлый мой Сплит синеокий,
Шумного моря прибой.

Припев:
О, дивный Марьян ты мой,
Чудесный Сплит ты мой ми-
лый,
Лазурный Ядран ты мой,
О, Ядран, славное море!

Буду ли снова я дома,
Край мой, о, край дорогой!
Пройду ль тропой я знакомой,
Трону ли землю рукой?

Припев.

Полька

Финская народная песня

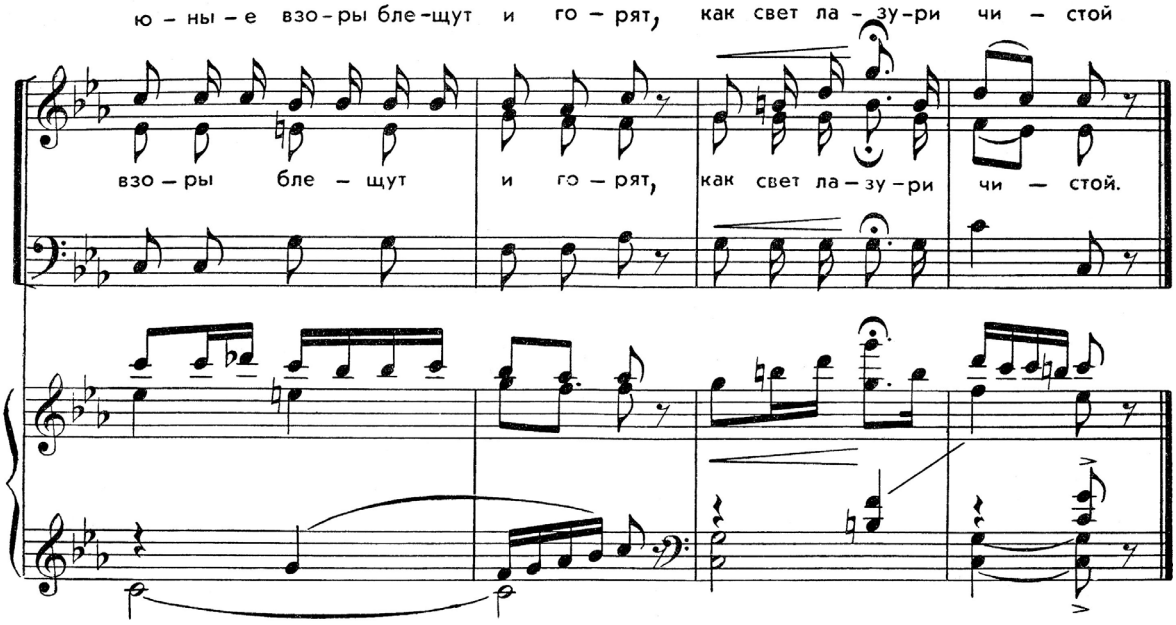
Слова и обработка для хора И. Пономарькова

на-сту-пил ве-сель-я час от – рад – ный. Здесь на лу-жай-ке со-бе-
на – сту – пил ве – сель – я час на лу –
– рем – ся мы в шум-ный ве-се-лый хо-ро-вод Ру – ки при-вет-ли-во спле-
– жай-ке мы со – бе – рем-ся в хо-ро-вод. Ру – ки спле –
– ти – те вы, в пля-ске по – мчим – ся все впе-ред!
– ти – те вы, в пляс-ке по-мчим – ся все впе – ред!
f

ля ля ля ля ля ля
ля ля ля ля ля
ля ля
ля ля ля ля ля ля ля ля ля ля ля ля ля ля ля
По – за – бу – дем все тре – во – ги, все за – бо – ты, бу – дем без за – бот – но ве – се –
p
По – за – бу – дем все за – бо – ты, бу – дем ве – се –
p

–лить – ся. Ю – ность на – ша не – на – дол – го нам да – на,
– лить – ся. Ю – ность на – ша не – на – дол – го,
как вол-шеб-ный сон о-на про- мчит – ся. Слы- ши – те му – зы – ки при-
как вол – шеб – ный сон о – на Слы – ши – те
– зыв – ный звон под сень-ю лип ду – ши – стых
му – зы – ку под сень-ю лип ду – ши – стых

Закатилось солнце за горой высокой,
Тихо веет ветерок прохладный.
Девушки-подруженьки, сюда скорее,
Наступил веселья час отрадный.

Здесь на лужайке соберемся мы
В шумный веселый хоровод.
Руки приветливо сплетите вы,
В пляске помчимся все вперед!
Ля, ля, ля, ля, ля...

Позабудем все тревоги, все заботы,
Будем беззаботно веселиться.
Юность наша ненадолго нам дана,
Как волшебный сон она промчится.

Слышите музыки призывный звон
Под сенью лип душистых?
Юные взоры блещут и горят,
Как свет лазури чистой.

Край родной

Музыка Л. Бетховена
Обработка для хора И. Пономарькова

Край родной, край родной!
Загорится день златой.
Соловей на ветке тонкой
Вдруг зальется песней звонкой.
Я помчусь к тебе мечтой,
Край родной, край родной!

Край родной, край родной!
В полдень знойный, золотой
Вспоминаю я прохладу
Рощ твоих, ручьев усладу
И влекусь к тебе с тоской,
Край родной, край родной!

Край родной, край родной,
Солнце село за горой.
Вижу меркнущие тени,
Тихий свет зари вечерней
С восходящею луной.
Край родной, край родной!

Не пой, красавица, при мне

Слова А. Пушкина *Музыка М. Глинки*

Обработка для хора С. Благообразова

Соло
одна
1. На - по - ми - на - ют мне о - не дру - гу - ю
2. И степь, и ночь, и при лу- - не чер - ты да -
Хор
1. Мне о - не
2. при лу- не
жизнь и бе - рег даль - ний, бе - рег даль - ний.
- лё - кой, ми - лой де - вы, ми - лой де - вы!
1. бе - рег даль - ний, бе - рег даль - ний.
2. ми - лой де - вы, ми - лой де - вы!
pp

Колокольчики

Американская народная песня

Русский текст В. Викторова *Обработка В. Золотарева*

в шу - бах ме - хо - вых
даль - ни - е ку - сты, а
rit.
солн - це влез - ло на бу - гор и
све - тит с вы - со - ты.
Конец
a tempo
Динь, динь, динь, дон, дон, дон.
Динь, динь, динь, динь, дон, дон, дон, дон,
всю - ду слы - шен звон.
Динь, динь, динь, динь, дон.
f

Конь бе - жит, и с пе - сней в лад ко - ло - коль - чи - ки зве - нят. Хей!
Хей, хей!
Динь, динь, динь, дон, дон, дон.
Динь, динь, динь, динь, дон, дон, дон, дон, всю - ду слы - шен звон.
Динь, динь, динь, динь, дон.
Быст - рый конь ве - зет ре - бят, ко - ло - коль - чи - ки зве - нят.

Поліський викрутас

Слова О. Богачука *Музика І. Сльоти*

С.
А.
Т.
Б.
Гоп, гоп, б'є об - ча - сом, ско-ком бо - ком во-дить нас ска - че
ска - че в'єть - ся ви - хи - ля - сом
Для закінчення
ска - че
наш по - лєь - кий вик - ру - тас.
Ска-че в'єть-ся ви - хи - ля - сом наш по - лєь - кий вик-ру-тас.

Любимо землю свою

Слова М. Сингаївського *Музика Б. Фільц*

ка, гра-є рі-ка. ли-не вес-нян-ка дзвін-ка.

f
Про-ме-нем гра-є рі-ка, гра-є рі ка.
f

1.2.
3.
ли-не вес-нян-ка дзвін-ка.
ю!
8
8

Квітне й радіє земля,
Сонце мережить поля.
Променем грає ріка,
Лине веснянка дзвінка. } *двічі*

Вже зеленіють лани,
Птахи летять до весни.
Всюди ласкаве тепло
Сонце для нас розлило. } *двічі*

Любимо сонячний світ,
Квіти у полі, в гаю.
Любимо неба блакить,
Любимо землю свою! } *двічі*

Гори мої, гори

Слова В. Панченка *Музика О. Хромушина*

rit.
a tempo
го_лу_бі Кар_па_ ти.
Го_лу_бі Кар_ па_ ти,
mf
rit.
a tempo
рі_ки та пла_ ї,
го_ лу_ бі Кар_
_па_ ти,
го_ ри, го_ ри мо_ ї.
Го_лу_бі Кар_

Гори мої, гори,
Гори кам'янії,
Я до вас звертаю
Свої тихі мрії.
Ви помолоділи чудні та багаті,
Ви пізнали щастя, голубі Карпати.

Приспів:
Голубі Карпати, ріки та плаї,
Голубі Карпати, гори, гори мої.
Голубі Карпати, гори мої!

Заколише вітер думи легкокрилі,
Понесе у мрійні, у Карпати милі.
Любі мої гори, ви мені, як мати,
Земле моя рідна, голубі Карпати.

Приспів.

ТВОРИ А CAPPELLA

Веснянка

Слова О. Олеся *Музика Ф. Козицького*

А вже ясне сонечко
Припекло, припекло,
Ясно щире золото
Розлило, розлило.

На вулиці струмені
Воркотять, воркотять,
Журавлі курликають
Та летять, та летять.

Засиніли проліски
У ліску, у ліску,
Швидко буде земленька
Вся в вінку, вся в вінку.

Ой сонечку-батеньку,
Догоди, догоди,
А ти, земле-матінко,
Уроди, уроди!

Miserere

Музика А. Лотті

Фиалка

Русский текст Я. Серпина

Музыка неизвестного итальянского композитора XVI в.

Отблеск багряный
Лег на поляны,
Лес зашумел кленовый.
В узкой лощинке
Возле тропинки
Вижу фиалку снова. } *2 раза*

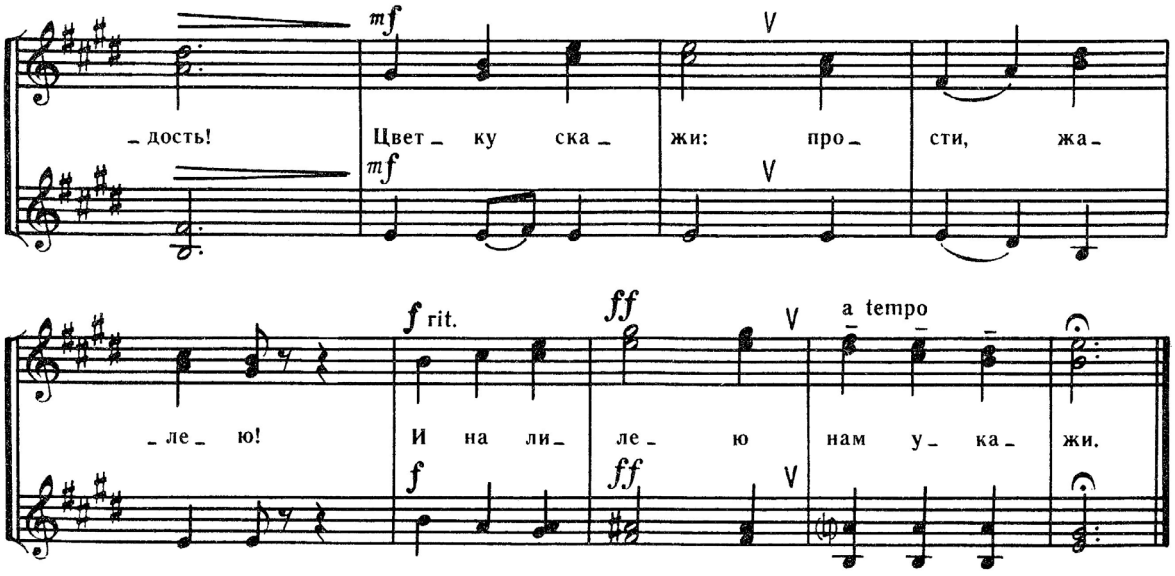
Знать бы, откуда
Здесь это чудо
Встало светло и немо –
Яркий и нежный
В рощице вешней
Синий осколок неба. } *2 раза*

Лето лесное
Блещет от зноя,
Скоро пора настанет –
В узкой лощинке
Возле тропинки
Синий цветок завянет. } *2 раза*

Роза

Слова А. Пушкина *Музыка Р. Бойко*

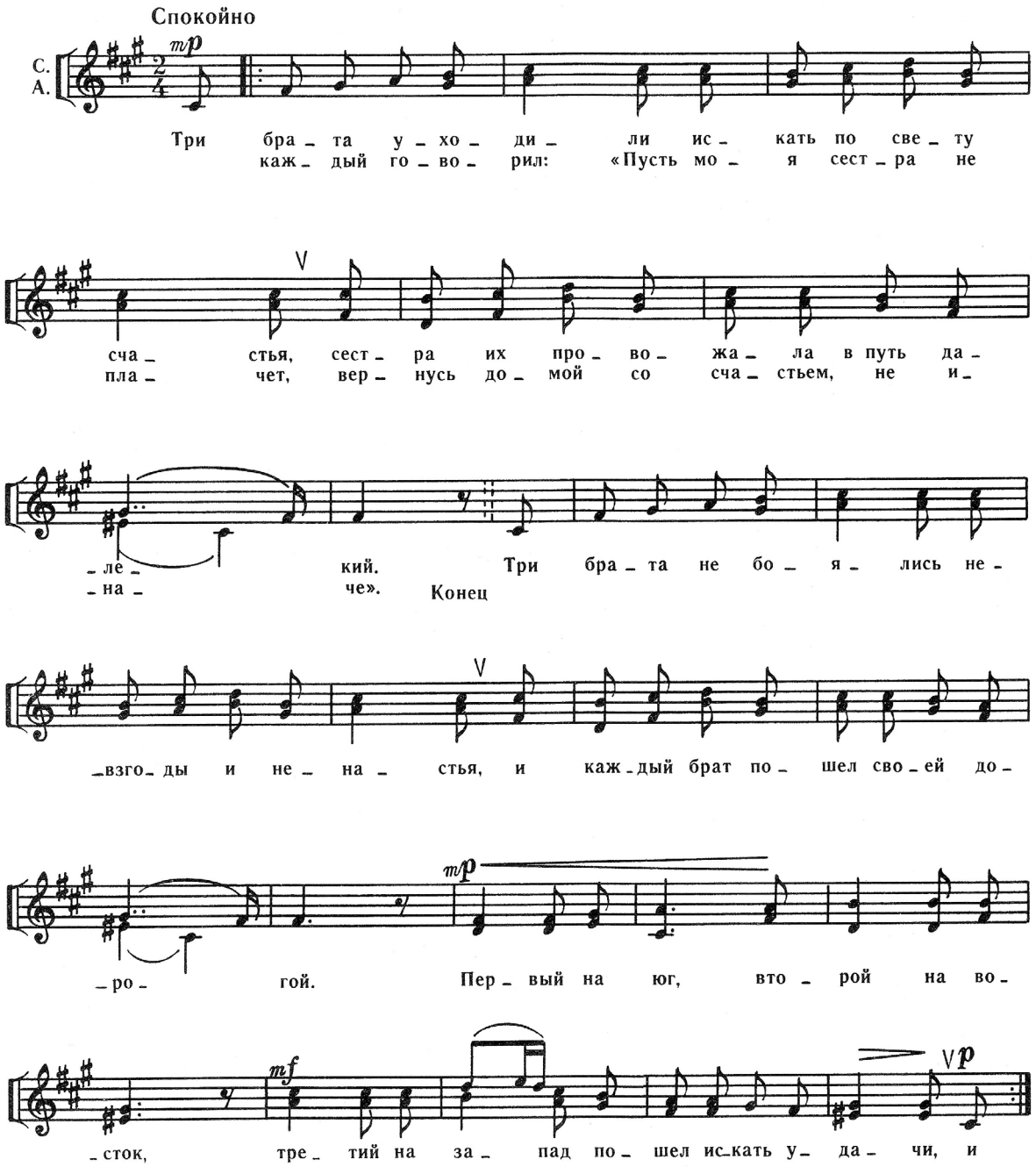
Где наша роза,
Друзья мои?
Увяла роза –
Дитя зари.
Не говори:
Так вянет младость!

Не говори:
Вот жизни радость!
Цветку скажи:
Прости, жалею!
И на лилею
Нам укажи.

Песня о счастье

(Из оперы «Орлеанская дева»)

Слова Н. Кончаловской *Музыка П. Чайковского*

Три брата уходили искать по свету счастья,
Сестра их провожала в путь далекий.
Три брата не боялись невзгоды и ненастья,
И каждый брат пошел своей дорогой.
Первый на юг, второй на восток,
Третий на запад пошел искать удачи,
И каждый говорил: «Пусть моя сестра не плачет,
Вернусь домой со счастьем, не иначе».

Проходит год за годом, зима сменяет лето,
Сестрица одинокая скучает,
А братья где-то бродят, слоняются по свету,
И весточки никто не присылает,
С юга не шлют, с востока не шлют,
С запада только лишь ветер мчится, воя.
А братья все не едут ни сушей, ни водою,
И стала их сестра совсем седою.

Однажды поздно ночью домой вернулись братья
И тихо у порога постучались.
Сестра им отворила: «Но где же ваше счастье?»
Три брата у порога отвечали:
«Слушай, сестра, мы счастье нашли!
Счастье – отчизна, наш дом, луга и нивы».
Сестра сказала, плача: «Вы все остались живы,
И я могу считать себя счастливой».

Утро

Слова С. Есенина *Музыка Р. Бойко*

Задремали звезды золотые,
Задрожало зеркало затона,
Брезжит свет на заводи речные
И румянит сетку небосклона.

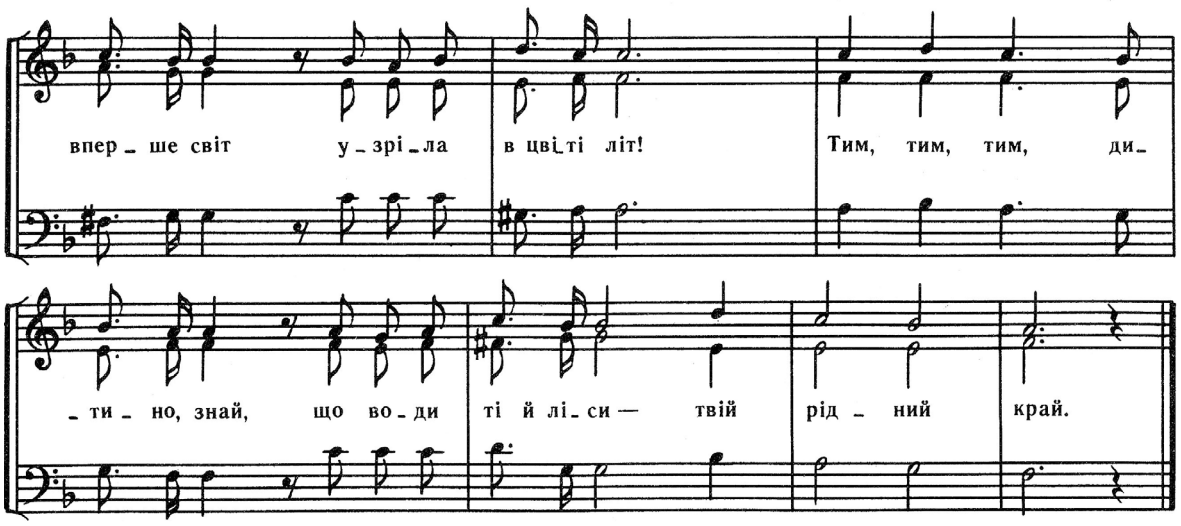
Улыбнулись сонные березки,
Растрепали шелковые косы,
Шелестят зеленые сережки,
И горят серебряные росы...

Чом, чом, чом, земле моя

Українська народна пісня

Обробка В. Їжака

Чом, чом, чом, земле моя,
Так люба ти мені, так люба ти мені?
Чом, чом, чом, земле моя,
Чарує так мене краса твоя?

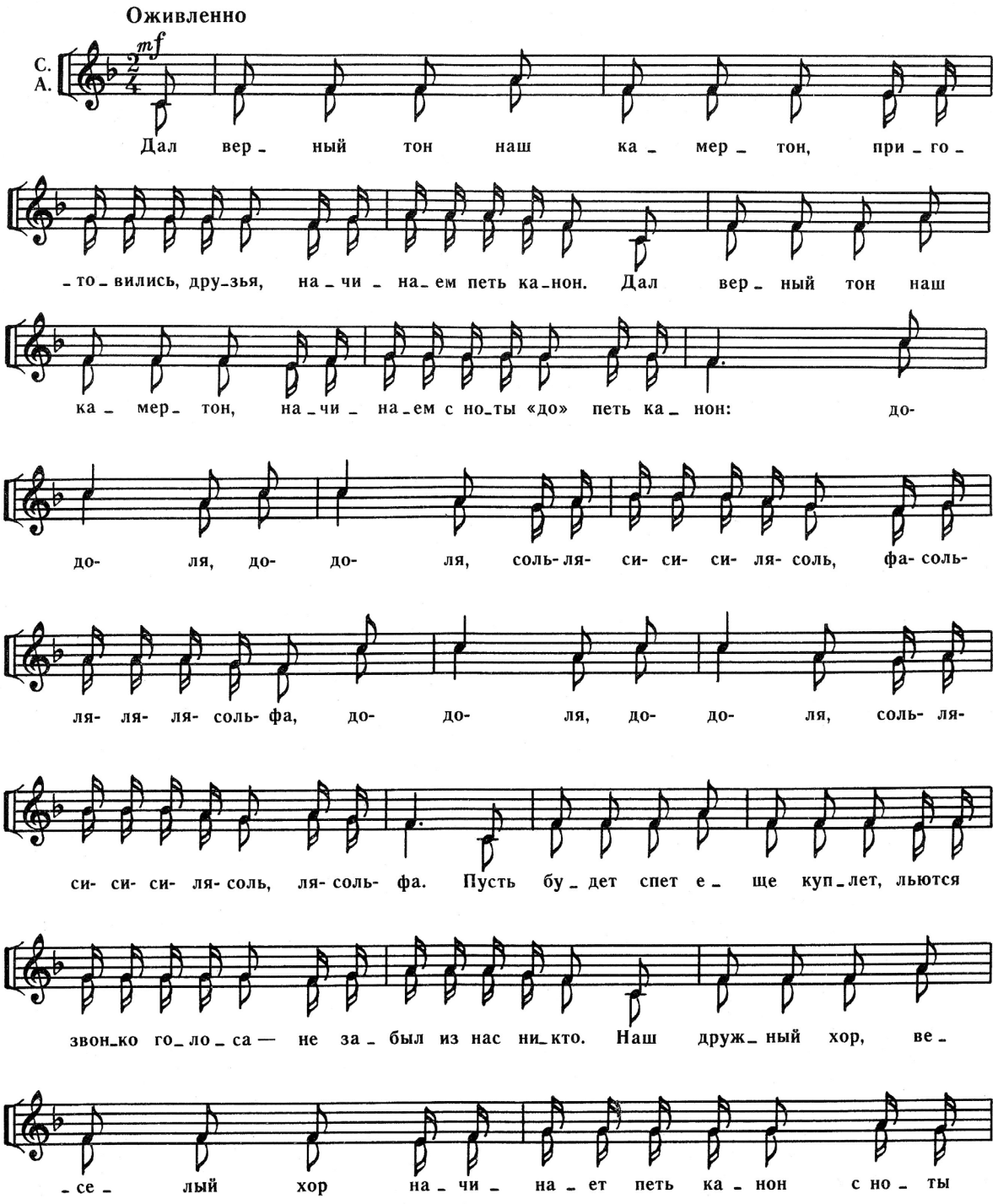
Чим, чим, чим манить мене
Пташні твоєї спів, пахучий цвіт лісів?
Чим, чим, чим манить мене
Вода річок твоїх, що тут пливе?

Тим, тим, тим, дитино, знай,
Що тут ти вперше світ узріла в цвіті літ!
Тим, тим, тим, дитино, знай,
Що води ті й ліси — твій рідний край.

Камертон

Норвежская народная песня

Русский текст Я. Серпина *Обработка В. Попова*

С.
«до». До- до- ля, до- до- ля, соль- ля- си-си-си-ля-соль,фа-соль-
А.
ля- ля-ля-соль-фа, до- до- ля, до- до- ля, соль-ля- ля-соль-
си-си- си-ля-соль, фа-соль,
фа. Дал вер_ный тон наш ка_ мер_ тон, при_го_
ля- ля- ля- соль-фа, до- до- ля, до- до- ля, соль- ля-
_то_ви_лись, дру_зья, при_го_ то_ ви_лись, дру_зья. Дал вер_ный тон наш
си- си- си- ля- соль, ля- соль- фа. Дал вер_ный тон наш
ка_ мер_ тон, мы кон_ ча_ем петь ка_нон но_той «фа».
ка_ мер_ тон, мы кон_ча_ем петь ка_нон но_той «фа».

Дал верный тон наш камертон,
Приготовились, друзья, начинаем петь канон.
Дал. верный тон наш камертон,
Начинаем с ноты «до» петь канон:
До-до-ля, до-до-ля, соль-ля-си-си-си-ля-соль,
Фа-соль-ля-ля-ля-соль-фа,
До-до-ля, до-до-ля, соль-ля-си-си-си-ля-соль, ля-соль-фа.

Пусть будет спет еще куплет,
Льются звонко голоса — не забыл из нас никто.
Наш дружный хор, веселый хор
Начинает петь канон с ноты «до».
До-до-ля, до-до-ля, соль-ля-си-си-си-ля-соль,
Фа-соль-ля-ля-ля-соль-фа,
До-до-ля, до-до-ля, соль-ля-си-си-си-ля-соль, ля-соль-фа.

Дал верный тон наш камертон,
Приготовились, друзья, приготовились, друзья.
Дал верный тон наш камертон,
Мы кончаем петь канон нотой «фа».

Песня о криницах

Слова В. Карпенко *Музыка А. Эшпая*

Льется и льется, словно года,
В чистых криницах чудо-вода.
Не замутимы и глубоки,
В пущах полесских бьют родники.

Встань рано утром и посмотри.
Бьется в криницах пламя зари;
Вечером поздним, ночью густой
Можно в них звезды тронуть рукой.

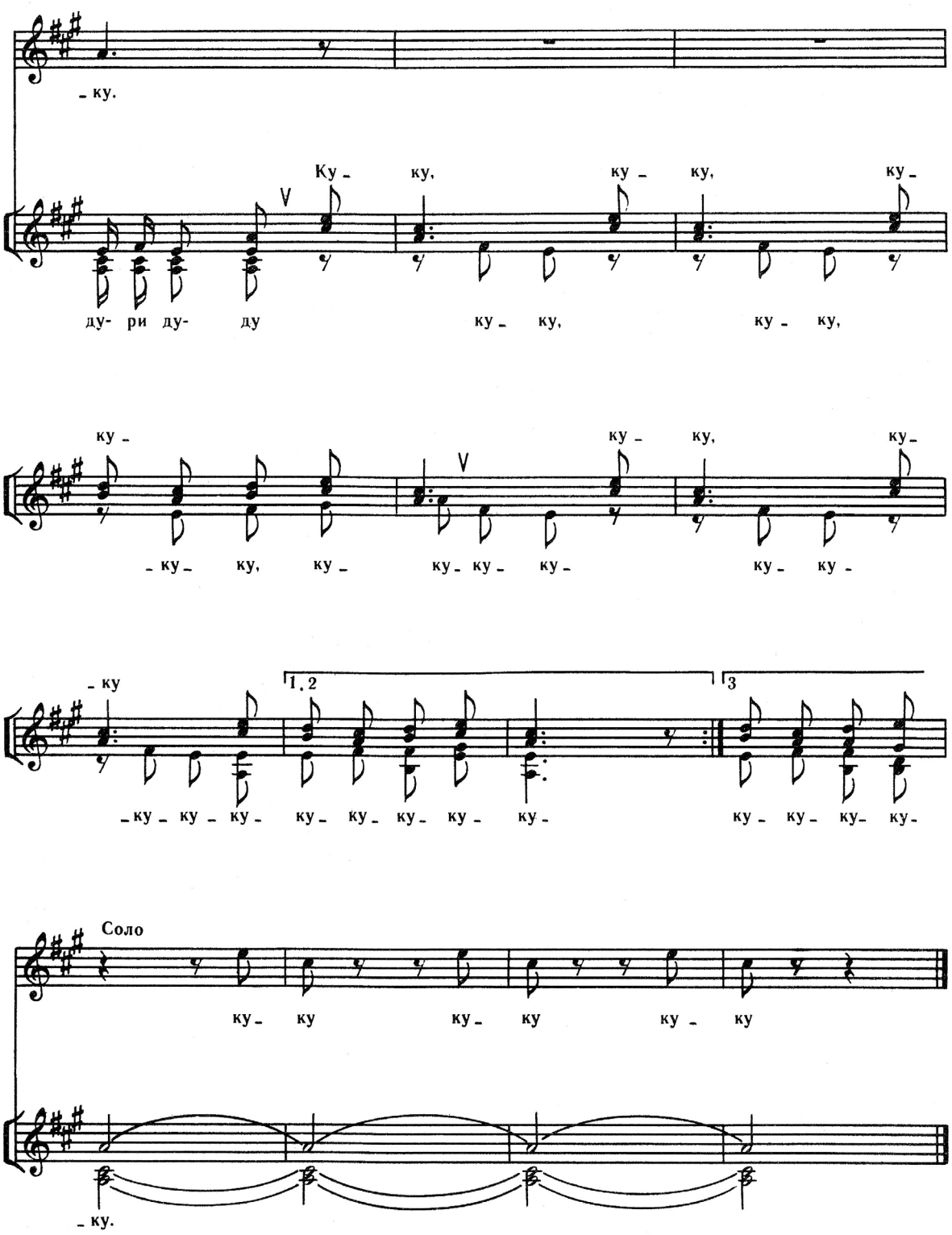
Черные тучи тенью пройдут,
Как полетели, так и уйдут.
Льются криницы, и никогда
Не замутится чудо-вода.

Кукушка

Французская народная песня

Обработка Ф. Козлова

- ку.
Ку - ку, ку - ку, ку -
ду- ри ду- ду ку - ку, ку - ку,
ку -
- ку - ку, ку - ку - ку - ку - ку -
- ку
1. 2
3
- ку - ку - ку - ку - ку - ку - ку - ку - ку - ку - ку - ку - ку - ку - ку
Соло
ку - ку ку - ку ку - ку
- ку.

Веселая кукушка,
Усевшись на суку,
Поет на всю опушку:
Куку, куку, куку.

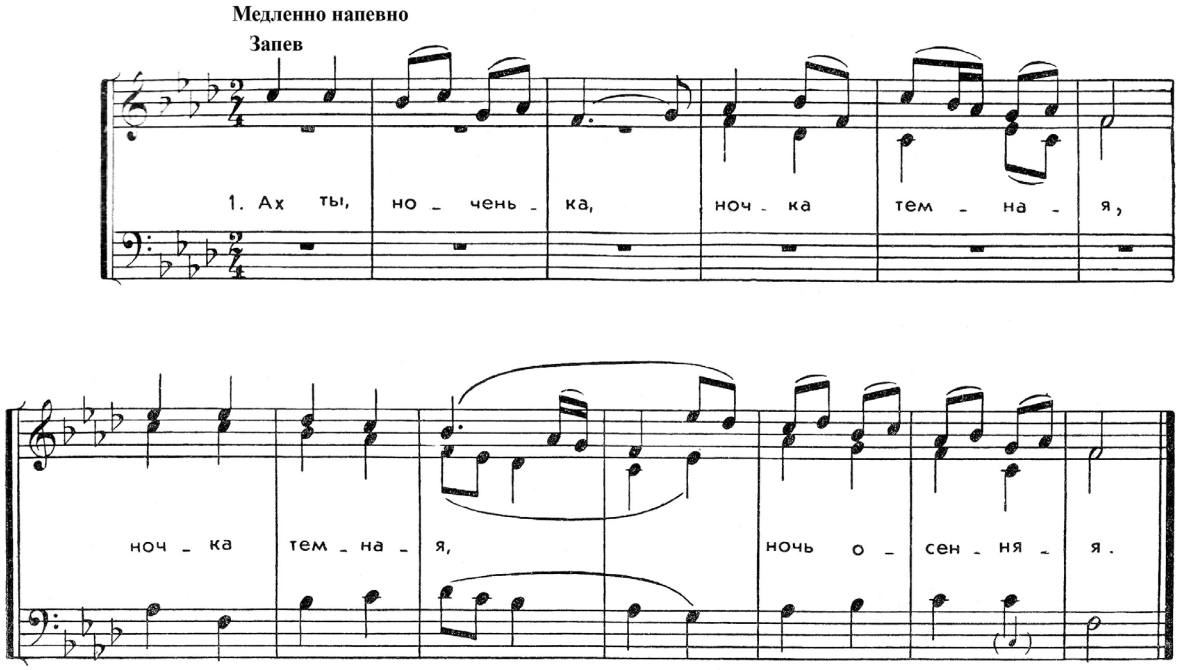
Бегут в лесу зверюшки
И слышат на скаку,
Как им поет кукушка:
Куку, куку, куку.

А утром на опушку
Я тоже побегу
И буду петь с кукушкой
Куку, куку, куку.

Ах ты, ноченька

Русская народная песня

Обработка для хора И. Пономарькова

Ах ты, ноченька,
Ночка темная,
Ночка темная,
Ночь осенняя!

С кем я ноченьку,
С кем я темную,
С кем осеннюю
Коротать буду?

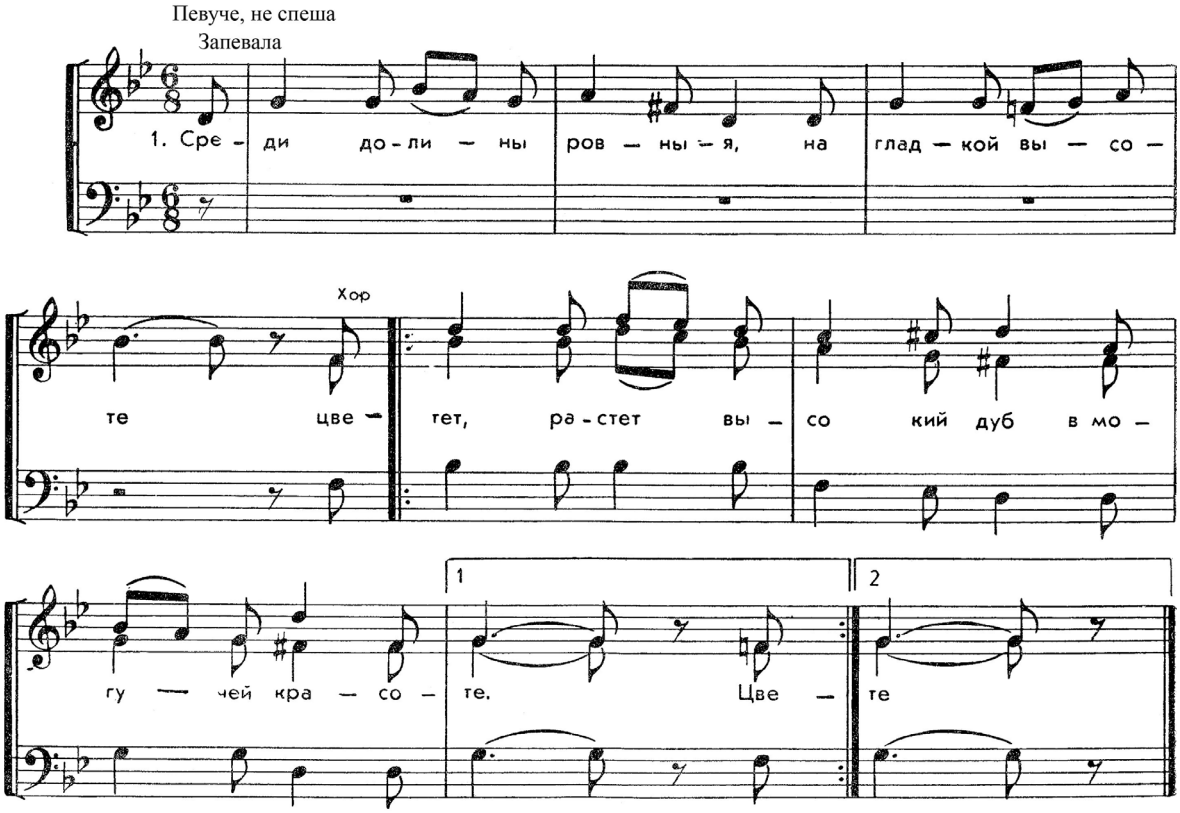
Нет ни батюшки,
Нет ни матушки,
Только есть у меня
Мил сердечный друг.

Да и тот со мной
Не в ладу живет,
Не в ладу живет,
Не в согласии.

Среди долины ровныя

Русская народная песня

Слова А. Мерзлякова *Обработка для хора А.А. Луканина*

Среди долины ровный
На гладкой высоте
Цветет, растет высокий дуб
В могучей красоте
} *2 раза*

Взойдет ли красно солнышко –
Кого под тень принять?
Ударит ли погодушка –
Кто будет защищать?
} *2 раза*

Высокий дуб, развесистый,
Один у всех в глазах,
Один, один, бедняжечка,
Как рекрут на часах.
} *2 раза*

Ни сосенки кудрявые,
Ни ивки близ него,
Ни кустики зеленые
Не вьются вкруг него.
} *2 раза*

А ў полі вярба

Беларусская народная песня

Обработка для хора А. Луканина

А у полі вярба, пад вярбой вада.
Там хадзіла, там гуляла дзеўка малада.

Дзеўка ад вады, хлапец да вады.
Пастой, пастой, дзяўчыначка, дай каню вады.

Рада б пастаяць, каню вады даць, –
Мае босенькія ножкі сцюдзена стаяць.

Сизокрылый голубь

Чешская народная песня

Перевод Ю. Гончаренко *Обработка для хора В. Богдановской*

Сизокрылый голубь
Вьется надо мною:
«Полетим над рекой
Вдоль сторонки родной,
Милый друг, с тобою».

Манят вдаль просторы,
к сердцу сердце рвется.
«Брось мечтать, дорогой,
Не летать нам с тобой
Под весенним солнцем!

Твой отец богатый,
Мать родней гордится.
Не противься судьбе:
Не позволят тебе
С беднотой родниться!

Ты женись на ровне,
Я найду другого».
Голубок вьется, вновь,
Но мечты и любовь
Не вернутся снова.

Песня охотника

Немецкая народная песня

Слова Шиллера — *Музыка К. Вебера*

Перевод Б. Светличного — *Переложение для хора Г. Беззубова*

С луком и стрелою,
Чуть блеснет восток,
Горною тропою
Вдаль идет стрелок.

Как могучий коршун
В небесах парит,
Так охотник смелый
На горах царит.

Даль пред ним прозрачна
В этот ранний час,
Стрелы настигают
Все, что видит глаз.

Два ворона

Слова А. Пушкина *Музыка А. Даргомыжского*

Ворон к ворону летит,
Ворон ворону кричит:
«Ворон, где б нам отобедать,
Как бы нам о том проведать?»

Ворон ворону в ответ:
«Знаю, будет нам обед:
В чистом поле под ракитой
Богатырь лежит убитый.

Кем убит и отчего –
Знает сокол лишь его,
Да кобылка вороная,
Да хозяйка молодая».

Сокол в рощу улетел,
На кобылку недруг сел.
А хозяйка ждет милова,
Не убитого – живого.

Вот мчится тройка удалая

Русская народная песня

Слова Ф. Глинки *Обработка для хора А. Луканина*

Вот мчится тройка удалая
Вдоль по дороге столбовой.
И колокольчик, дар Валдая,
Гудит уныло под дугой. } *2 раза*

Ямщик лихой, он встал с полночи,
Ему взгрустнулося в тиши.
И он запел про ясны очи,
Про очи девицы-души. } *2 раза*

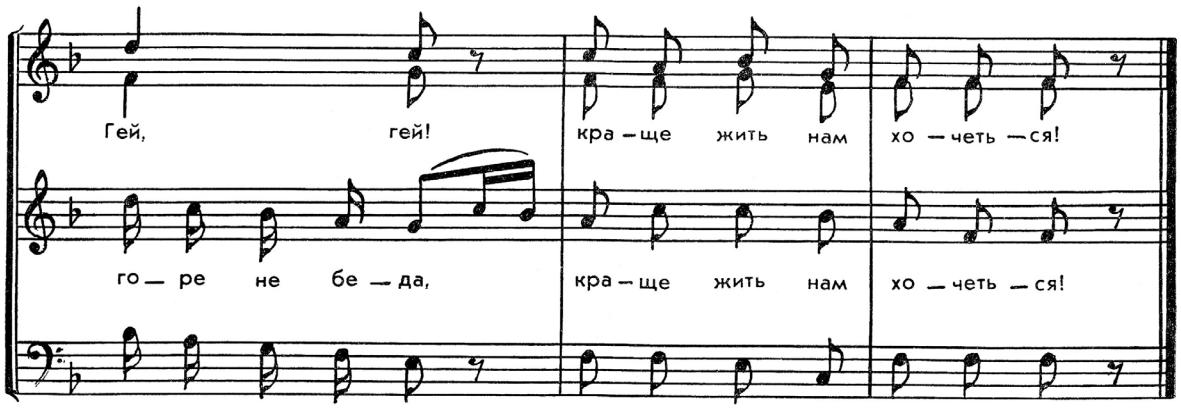
«Вы, очи, очи голубые,
Вы сокрушили молодца.
Зачем, зачем, о люди злые,
Вы их разрознили сердца? } *2 раза*

Теперь я бедный сиротина»...
И вдруг взмахнул по всем по трем.
Так тройкой тешился детина
И заливался соловьем. } *2 раза*

Та туман яром котиться

Українська народна пісня
Обробка для хору М. Венедиктова

1. Та туман яром котиться,
   Краще жить нам хочеться.
   Гей-гей, горе не біда,
   Краще жить нам хочеться } *двічі*

2. Та й тоді краще заживем,
   Як ми панство проженем.
   Гей-гей...

3. Та й годі нам катам служить,
   Ласки царської просить.
   Гей-гей...

4. Бо ласки царські все одни...
   Кнут, кайдани, нагаі...
   Гей-гей...

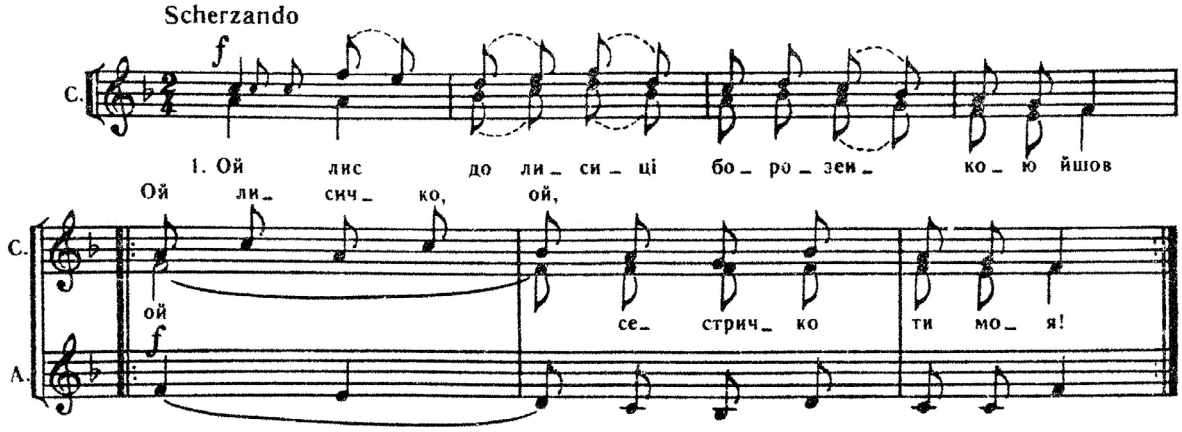
5. Та й ходім з панством воювать,
   Землю и волю добувать.
   Гей-гей...

6. Та туман яром котиться,
   Краще жить нам хочеться!
   Гей-гей...

Ой лис до лисиці

Українська народна пісня

Обробка М. Леонтовича

2. Борозенкою йшов, куль соломи знайшов.
   Ой лисичко, ой сестричко ти моя!
3. А в тім кулі черевички були.
   Ой лисичко, ой сестричко ти моя!
4. Черевички надіває, на лисицю поглядає.
   Ой лисичко, ой сестричко ти моя!
5. Чи ти, куме, дурний, чи ти нерозумний?
   Ой лисичко, ой сестричко ти моя!
6. Чи ти в лісі не бував, чи ти звірів не видав?
   Ой лисичко, ой сестричко ти моя!
7. Хоч я в лісі бував, та ж лисиці не видав.
   Ой лисичко, ой сестричко ти моя!

Ядран лазурный

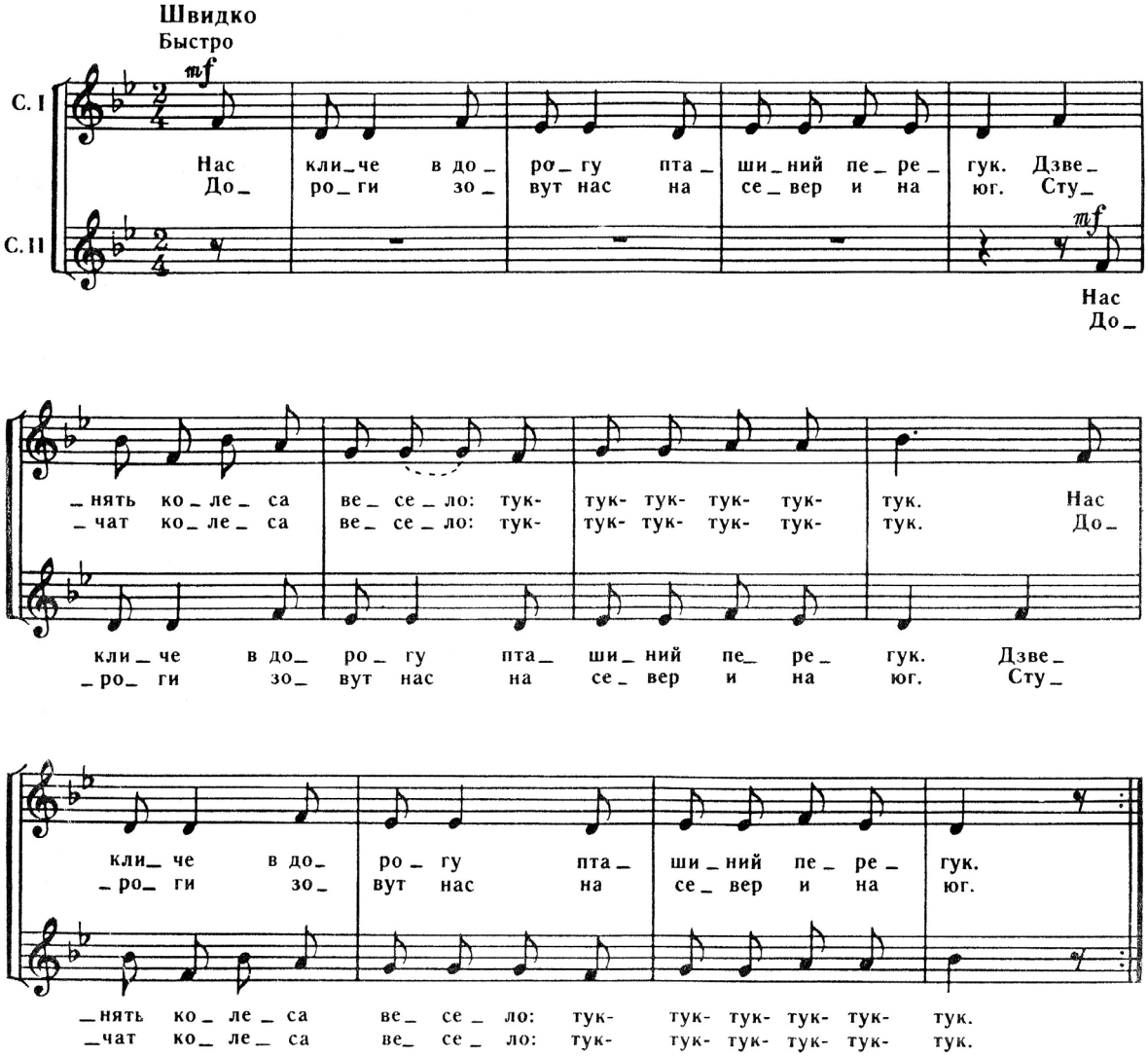
Далматинская народная песня

Русский текст А. Тверского *Обработка В. Попова*

Дорожній канон

Слова і музика Ю. Литовка

Нас кличе в дорогу
Пташиний перегук.
Дзвенять колеса весело,
Тук-тук-тук-тук-тук-тук.

Нам радісно їхать
В незвідані краї.
Скрізь хороше на світі,
Де друзі є твої.

Дороги зовут нас
На север и на юг.
Стучат колеса весело:
Тук-тук-тук-тук-тук-тук.

Нам радостно ехать
В далекие края.
Как хорошо на свете,
Когда кругом друзья!

Веселые подмастерья

Вестфальская народная песня

Русский текст М. Павловой

Идут подмастерья из дома в дом,
По свету странствуют вчетвером.
– До вечера весь день мы трудимся с утра!
– А ну-ка, поглядим, что вы за мастера?

– Вот я – кузнец, знают все меня,
Могу шутя подковать коня,
Я громко стучу, без промаха я бью,
Весь день я тружусь, ничуть не устаю.

– Пришел ты, кузнец, видно в добрый час,
Возьми к себе в подмастерья нас,
Мы громко стучим, без промаха мы бьем,
Мы трудимся весь день, ничуть не устаем.

Во кузнице

Русская народная песня
Обработка для трехголосного хора Т. Овчинниковой

1. Во ку... во кузнице,
Во ку... во кузнице,
Во кузнице молодые кузнецы.

2. Они, они куют,
Они, они куют,
Они куют, принаваривают,
Молотами приколачивают

3. К себе, к себе Дуню,
К себе, к себе Дуню,
К себе Дуню приговаривают.

4. «Сошьем, сошьем Дуне,
Сошьем, сошьем Дуне,
Сошьем Дуне сарафан, сарафан.

5. Носи, носи, Дуня,
Носи, носи, Дуня,
По праздничкам надевай, надевай».

Многая літа

Музика Д.С. Бортнянського

Лес осенью

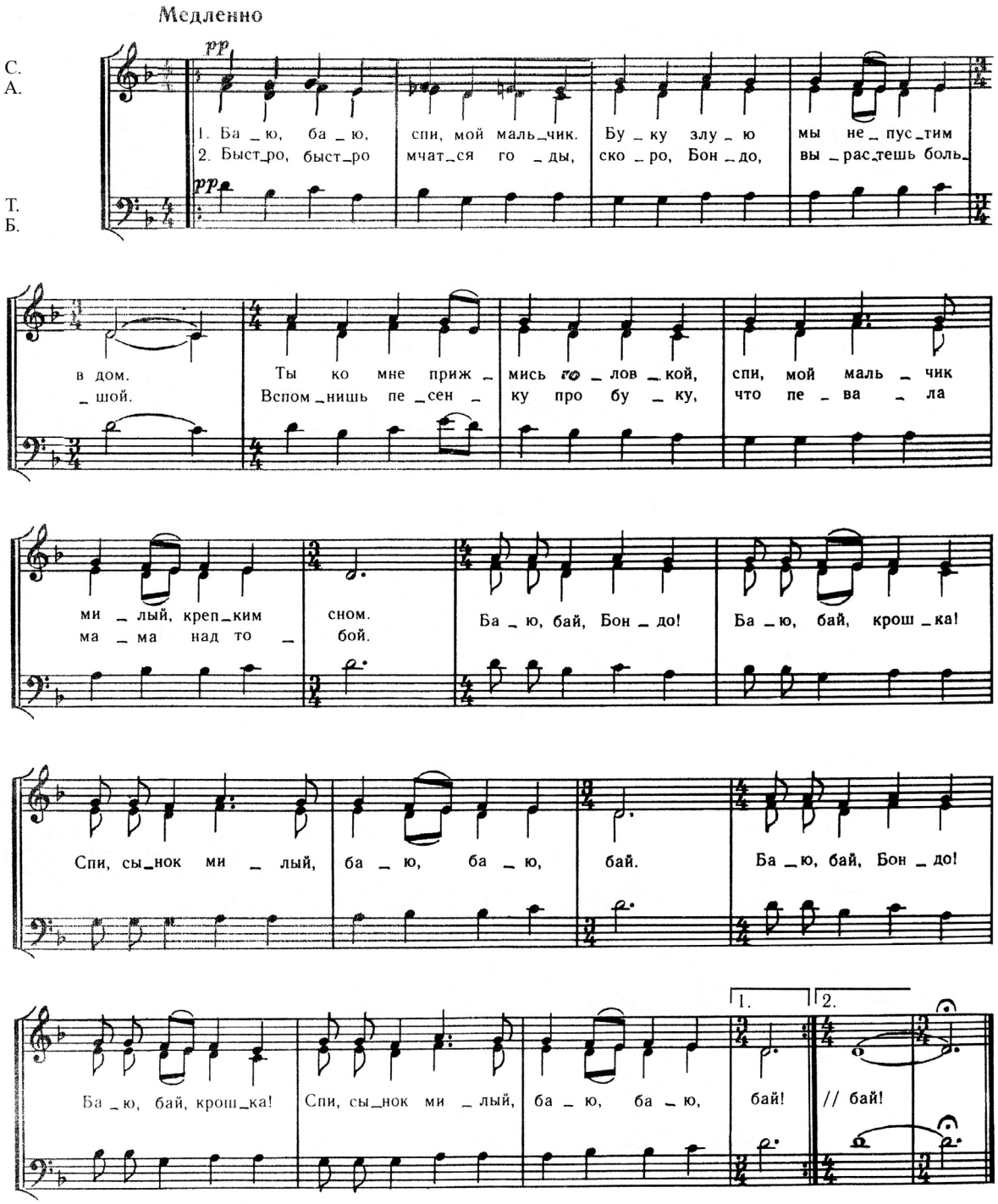
Слова А. Твардовского *Музыка А. Холминова*

Сисатура

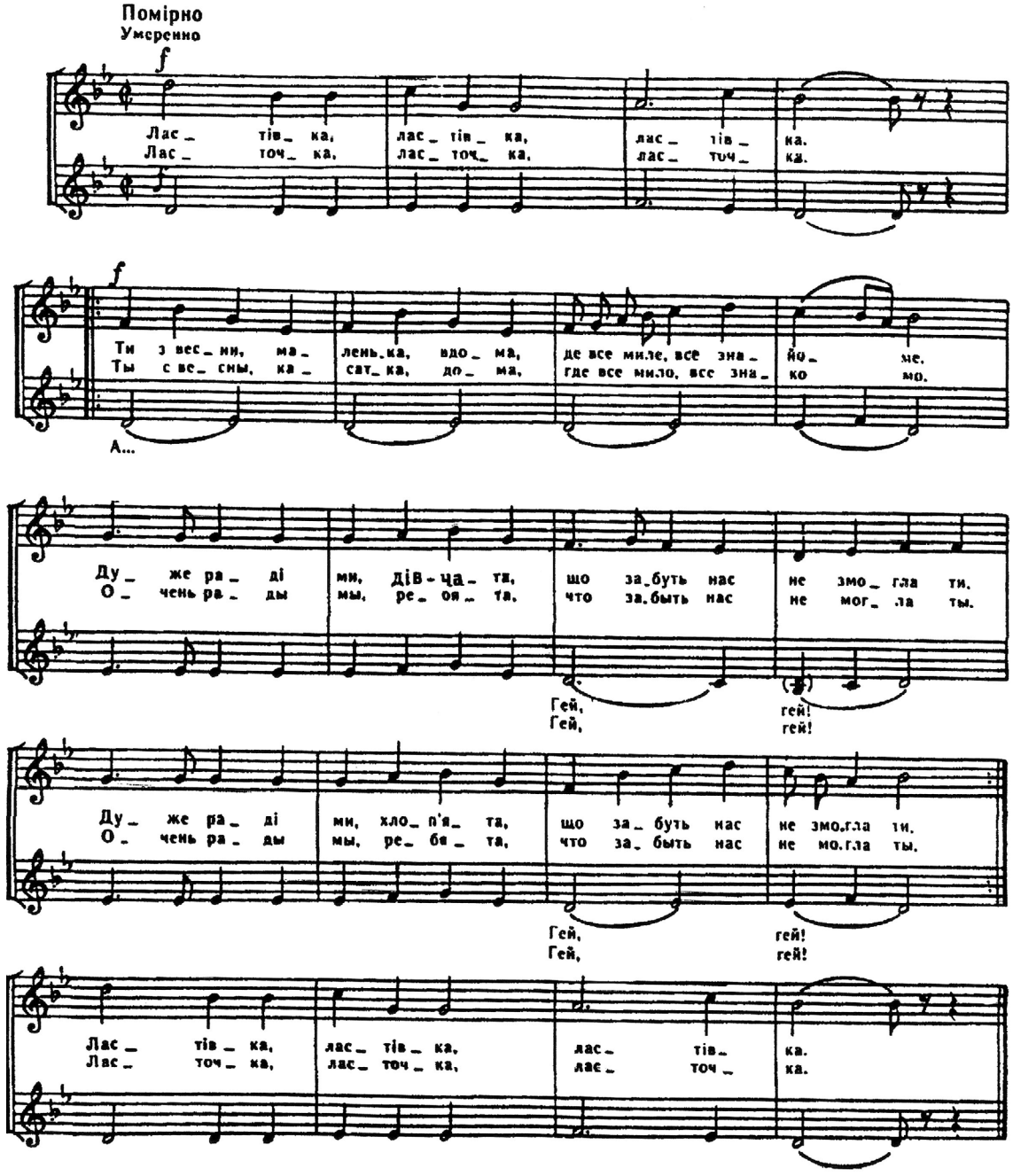
Грузинская народная песня

Русский текст Т. Сикорской *Обработка Г. Кокеладзе*

Ластівка

Слова Д. Твалчрелідзе *Музика М. Парцхаладзе*
Український текст В. Гужви

Ластівка, ластівка, ластівка.
Ти з весни, маленька, вдома,
Де все миле, все знайоме.
Дуже раді ми, дівчата,
Що забуть нас не змогла ти. } *двічі*

Як ти легко, стрімко й прудко
У садку, в дворі літаєш!
Скільки ж ти за день, голубко,
Різних мошок упіймаєш! } *двічі*
Ластівка, ластівка, ластівка.

Кантата
ПОРИ РОКУ

на слова українських народних пісень

Частина перша
Літо
Ой на Купала

Музика А. Шукайло

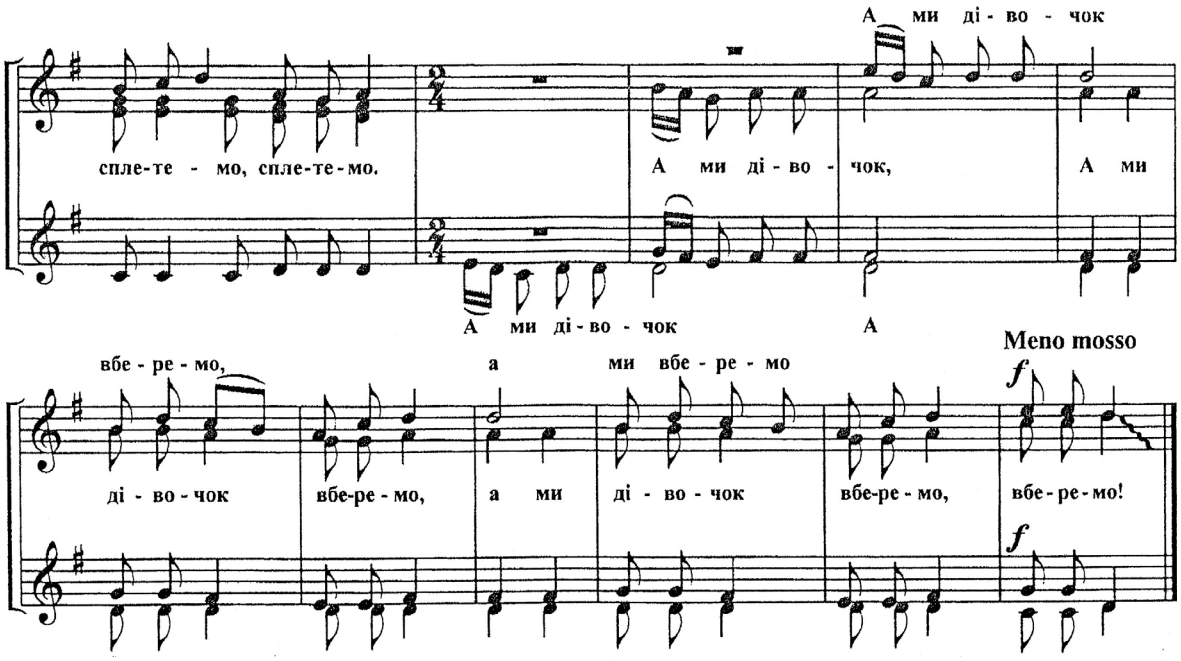

А ми рутоньку посіємо

Купальська ігрова пісня

Альти II mf
С.1 2
жов-тий цвіт, жов-тий цвіт по-сі-єм. А ми ру-тонь-ку по - по-лем, по-
С.1 2
А.1 2
по - лем! Зе-ле-ну-ю ру-ту жов-тий цвіт,
зе-ле-ну-ю ру-ту, жов-тий цвіт,
А ми ру-тонь-ку нар-ве-мо, нар-ве-мо.
f
жов-тий цвіт по-по-лем.
f А ми ру-тонь - ку нар-ве-мо,
f
А ми
нар-ве-мо! Зе-ле-ну-ю ру-ту, зе-ле-ну-ю ру-ту зе-ле-ну-ю ру-ту нар-ве-мо!
mf
А ми ві-но-чок сплете-мо, сплете-мо, зе-ле-ну ру-ту, жов-тий цвіт сплете-мо,
mf
А ми ві-но-чок А ми ві-но-чок зе-ле-ну ру-ту, зе-ле-ну ру-ту,
mf
А ми ві-но-чок сплете-мо, сплете-мо, зе-ле-ну ру-ту сплете-мо,

Ой вже Петрівка минається

Петрівочна

Частина друга

Осінь

В гору, сонінко, в гору

Обжинкова

Частина третя

Зима

Ой чи є, чи нема пан господар дома?

Щедрівка

*) Стукати по дерев'яній коробочці до слів "Щедрий вечір" (в 1, 2, 3 куплетах)

ой, не-ма, ой, не-ма, тай по-ї - хав до мли-на.
Ой, не - ма, ой, не - ма, ой, не - ма, ой, не - ма, ой, не - ма, ой, не - ма,
f
Ще - дрий ве - чір, доб - рий ве - чір, тай по - ї - хав до мли - на,
Бубен
та й му-ки спит-лю-вать, ме-ду, пи-ва ку-пу-вать, ме-ду, пи-ва ку-пу-вать.
тай му-ки спит-лю-вать,
f
Щед - рий ве - чір, доб - рий ве - чір, ме - ду, пи - ва ку - пу-вать.

Дерев'яна коробочка
mf
Ме-ду, пи - ва ку - пу - вать, щед-рів-ни - ків
f
ме - ду, пи - ва ме - ду, пи - ва, час - ту -
час-ту-вать. Ще - дрий ве-чір, доб - рий ве-чір, ще-дрий ве - чір, доб-рий ве - чір,
p
p
Коробочка
Бубен
вать.
f
щед - рів - ни-ків, щед - рів - ни-ків, щед - рів - ни-ків час-ту-вать.

Ішов козак без ліс

Українська народна пісня

Обробка М. Леонтовича

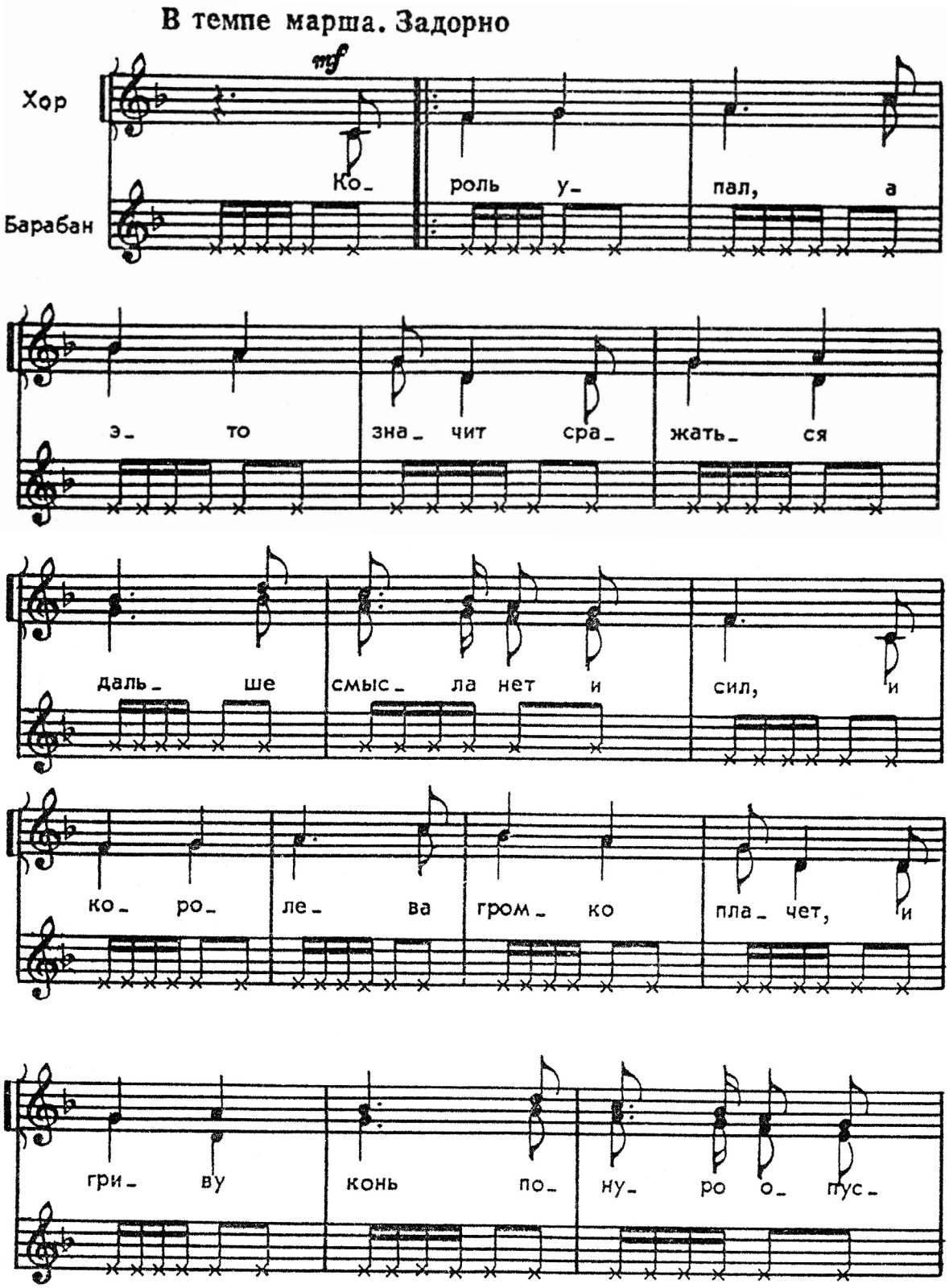

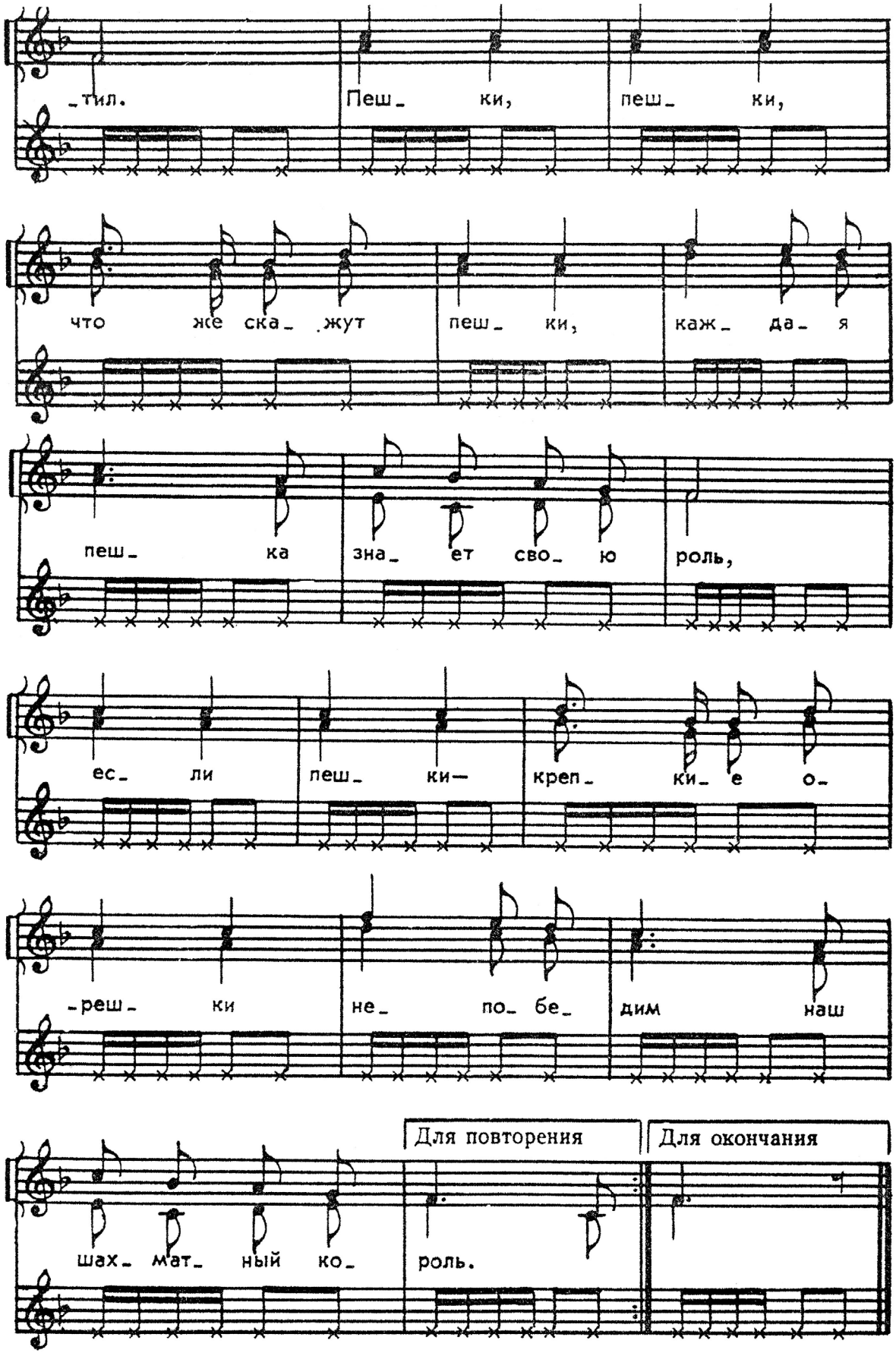
2. «Ти, дівчино,
Личка рум'яного, *(2)*
Переночуй
Мене, молодого, *(2)*
Переночуй мене, молодого».

3. «Я би тебе
Переночувала, *(2)*
Коби зради
Я ся не бояла, *(2)*
Коби зради я ся не бояла».

Пешки – крепкие орешки

Слова В. Крючкова *Музыка Г. Струве*

-тил.
Пеш- ки,
пеш- ки,
что же ска- жут
пеш- ки,
каж- да- я
пеш- ка
зна- ет сво- ю
роль,
ес- ли
пеш- ки—
креп- ки- е о-
-реш- ки
не- по- бе-
дим наш
шах- мат- ный ко-
роль.
Для повторения
Для окончания

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 3

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО РОБОТИ З ХОРОМ
1. Основні передумови формування фахових компетенцій майбутніх учителів у класі колективного хорового музикування 5
2. Специфіка вокально-хорової роботи з хоровим колективом студентів заочної форми навчання 7
3. Форми та методи роботи з хором 19
4. Самостійна диригентська практика та вокально-хорова робота студентів заочної форми навчання 22

РОЗСПІВУВАННЯ ХОРУ
1. Навчально-методичні рекомендації 25
2. Вокально-хорові вправи 26

НАВЧАЛЬНИЙ РЕПЕРТУАР
1. Вимоги до пісенного репертуару 29

ТВОРИ З СУПРОВОДОМ
1. Брамс І., слова Александрової Є., пісня на основі Угорського танцю №1, обробка для хору Алієва Ю. «Ночной костер» 30
2. Глінка М., слова забіли В., обробка для двоголосого хору Благообразова С. «Воет ветер в чистом поле» 35
3. Шуман Р., слова Родіонова Я., обробка для триголосого хору Алієва Ю. «Вечерняя звезда» 36
4. Гармонізація Стеценка К., обробка для хору Пономарькова І., слова Шевченка Т. «Заповіт» 37
5. Фільц Б. «Зацвіла в долині» 38
6. Рахманінов С., слова К. Р. «Задремали волны» 41
7. Шуберт Ф., обробка Мура Д. «Sanctus» 44
8. Штраус Н., слова Лапірова М. «Персидский марш» 48
9. Російська народна пісня, слова Макарова І., обробка для хору Соколова В. «Однозвучно гремит колокольчик» 54
10. Заславський С., слова Халецького Я. «Передай улыбку» 56
11. Мусоргський М., слова Плєщєєва О. «Вечерняя песня» 58
12. Даргомижський О. «Любо нам», другий хор русалок з опери «Русалка» .. 61
13. Чайковський П. «Пойду ль, выйду ль я», хор з опери «Чародейка» 65
14. Мендельсон Ф., слова Уланда У. «Воскресное утро» 71
15. Моцарт В., обробка для жіночого хору Богуслава Ф. «Ave verum» 76
16. Українська народна пісня в обробці Лисенка М. «Пливе човен» 81
17. Українська народна пісня в обробці Верьовки Г. «Ой літає соколонько» .. 88
18. Анцев М., слова Толстого О. «Колокольчики» 90
19. Бах І.С., російський текст Гінзберг С. «Уходит день» 95

20. Бетховен Л., російський текст Герасимова Ю.
«Песня мира, песня дружбы» 97
21. Хрєнніков Т., слова Коваленкова А. «Студенческая песня»
з кінофільму «Поезд едет на восток» 99
22. Новіков О., слова Ошаніна Л. «Звенит гитара над рекою»
(Баркарола) 102
23. Російська народна пісня в обробці для хору Благообразова С.
«Как кума-то к куме» 106
24. Алябьєв О., слова Пушкіна О., обробка для хору Луканіна О.
«Зимняя дорога» 108
25. Танєєв С., слова Лєрмонтова М. «Горные вершины» 111
26. Російська народна пісня в обробці для хору Нахімовського М.
«В темном лесе» 113
27. Заремба В., українська народна пісня в обробці для хору
Луканіна А. «Дивлюсь я на небо» 115
28. Українська народна пісня в обробці для хору Беззубова Г.
«Стоїть гора високая» 118
29. Олеарчик Е., слова Житомирського Є., польська пісня в обробці
для хору Шохіна Л. «Хороши ребята наши» 122
30. Пігарєллі К, італійська пісня в обробці для хору
Беззубова Г. «Колечко» 124
31. Югославська народна пісня в обробці для хору Беззубова Г.
«Адриатическое море» 127
32. Фінська народна пісня в обробці для хору Пономарькова І.
«Полька» 130
33. Бетховен Л., обробка для хору Пономарькова І. «Край родной» 135
34. Глінка М., слова Пушкіна О., обробка для хору Благообразова С.
«Не пой, красавица, при мне» 137
35. Американська народна пісня в обробці для хору
Золотарєва В. «Колокольчики» 139
36. Сльота І., слова Богачука О. «Поліський викрутас» 142
37. Фільц Б., слова Сингаївського М.«Любимо землю свою» 144
38. Хромушин О., слова Панченка В. «Гори мої, гори» 147

ТВОРИ А CAPPELLA

1. Козицький Ф., слова Олеся О. «Веснянка» 150
2. Лотті А. «Miserere» 152
3. Музика невідомого італійського композитора XVI ст., російський
текст Серпіна Я. «Фиалка» 153
4. Бойко Р., слова Пушкіна О. «Роза» 155
5. Чайковський П., слова Кончаловської Н. «Песня о счастье»,
з опери «Орлеанская дева» 157
6. Бойко Р., слова Єсеніна С. «Утро» 159
7. Українська народна пісня в обробці Їжака В. «Чом, чом, чом,
земле моя» 160

8. Норвезька народна пісня в обробці для хору Попова В., російський текст Серпіна Я. «Камертон» 162
9. Ешпай А., слова Карпенко В. «Песня о криницах» 165
10. Французька народна пісня в обробці для хору Козлова Ф.«Кукушка» ... 166
11. Російська народна пісня в обробці для хору Пономарькова І. «Ах ты, ноченька» 169
12. Російська народна пісня в обробці для хору Луканіна О., слова Мерзлякова О. «Среди долины ровныя» 170
13. Білоруська народна пісня в обробці для хору Луканіна О. «А ў полі вярба» 171
14. Чеська народна пісня в обробці для хору Богдановської В. «Сизокрылый голубь» 172
15. Вебер К., слова Шиллера Б., обробка для хору Беззубова Г. «Песня охотника» 173
16. Даргомижський О., слова Пушкіна О. «Два ворона» 174
17. Російська народна пісня в обробці для хору Луканіна О., слова Глінки Ф. «Вот мчится тройка удалая» 175
18. Українська народна пісня в обробці для хору Венедиктова М. «Та туман яром котиться» 176
19. Українська народна пісня в обробці Леонтовича М. «Ой лис до лисиці» 178
20. Далматинська народна пісня в обробці Попова В., російський текст Тверського О. «Ядран лазурный» 179
21. Слова і музика Литовка Ю. «Дорожній канон» 180
22. Вестфальська народна пісня, російський текст Павлової М. «Веселые подмастерья» 181
23. Російська народна пісня в обробці для триголосого хору Овчіннікової Т. «Во кузнице» 182
24. Бортнянський Д. «Многая літа» 183
25. Холмінов О., слова Твардовського О. «Лес осенью» 184
26. Грузинська народна пісня в обробці Кокеладзе Г., російський текст Сикорської Т. «Сисатура» 185
27. Парцхаладзе М., слова Твалчрелідзе Д. «Ластівка» 186
28. Шукайло А., кантата «Пори року» на слова українських народних пісень «Ой на Купала» 188
«А ми рутоньку посіємо» 189
«Ой вже Петрівка минається» 191
«В гору, сонінко, в гору» 192
«Ой чи є, чи нема пан господар дома?» 193
29. Українська народна пісня в обробці Леонтовича М. «Ішов козак без ліс» 196
30. Струве Г., слова Крючкова В. «Пешки – крепкие орешки» 197

Навчальне видання

Сідорова І.С.
Пацкань І.В.
Штепа Ж.В.

Колективне музикування: хоровий клас та практикум роботи з хором

Навчально-методичний посібник для викладачів та студентів мистецьких спеціальностей вищих педагогічних закладів освіти

Комп'ютерна верстка *О.П. Онофрійчук*

Підписано до друку 29.06.17. Гарнітура Times New Roman.
Формат 60-84/8. Папір офсетний. Друк різографічний.
Ум. друк. арк. 21. Наклад 100 прим. Замовлення №232.

Видавець: ФОП Рогальська Ірина Олександрівна

Віддруковано з оригінал-макету.